

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 21 grudnia 2012 r.

Poz. 3945

UCHWAŁA NR XIX/167/12 RADY GMINY W KLIMONTOWIE

z dnia 29 września 2012 r.

w sprawie przyjęcia "Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Klimontów na lata 2013 - 2016"

Na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 9 i art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2001r. Nr 142 poz. 1591 ze zmianami), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. Nr 162, poz. 1568 z 2003r.) Rada Gminy w Klimontowie uchwala co następuje:

§ 1. Uchwala się „Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Klimontów na lata 2013 – 2016” w brzmieniu jak załącznik do niniejszej uchwały.

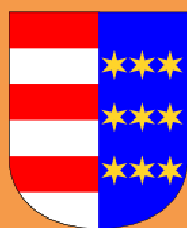
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

Przewodniczący Rady
Gminy

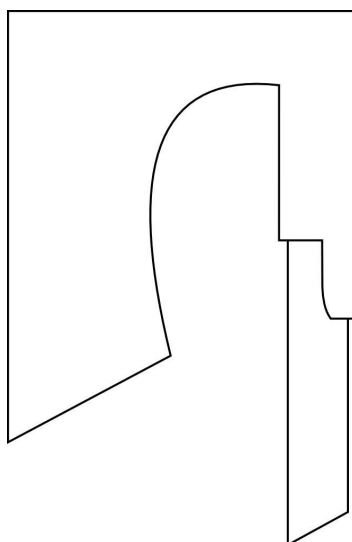
Jan Rębacz

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Klimontów na lata 2013-2016

Klimontów 2012

Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Klimontów na lata 2013-2016

Opracował: Tomasz Giecewicz

Współpraca: Maciek K. Cichoń

Konsultacje: Adam Przybylski

Ewa Choina

Stanisław Sas Tarnawski

Klimontów 2012

1. Wstęp.....	4
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami..	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce.....	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego.....	10
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	10
4.1.1. Uwarunkowania wynikające z Krajowego Programu Opieki Nad Zabytkami.....	10
4.1.2. Uwarunkowania wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013.....	12
4.2. Relacje gminnego programu nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.	13
4.2.1. Uwarunkowania wynikające z Programu Opieki nad Zabytkami w województwie świętokrzyskim	13
4.2.2. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020	15
4.2.3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa	16
Świętokrzyskiego.....	16
4.2.4. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 - 2014	16
4.2.5. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Powiatu Sandomierskiego. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Sandomierskiego na lata 2007 – 2013.....	17
4.2.6. Lokalna Strategia Rozwoju	17
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)	18
5.1.1. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Klimontów.....	18
5.1.2. Strategia Rozwoju Turystyki Gminy Klimontów 2007-2015	19
5.1.3. Strategia Rozwoju Gminy Klimontów na lata 2008 – 2015	21
5.1.4. Lokalny Program Rewitalizacji Klimontowa na lata 2008-2013.....	22
5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	24
5.2.1. Zarys historii obszaru gminy	24
5.2.2. Materialne elementy krajobrazu kulturowego	51
5.2.3. Zabytki wpisane do rejestru zabytków	57
5.2.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków	60
5.2.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	60
5.2.6. Zabytki ruchome	62
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	64
7. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań Programu opieki nad zabytkami	67
8. Przykładowe źródła finansowania programu opieki nad zabytkami.....	71
Bibliografia	73
Aneksy	75

1. Wstęp

Gmina Klimontów położona jest w zachodniej części powiatu sandomierskiego. Obszar gminy oprócz malowniczego położenia i wielu atrakcji przyrodniczych jest także terenem o bogatych zasobach kulturowych, biorących swe źródła w tysiącleciach tradycji osadniczej tych ziem. Dlatego szczególnie ważna jest ochrona dziedzictwa kulturowego łączącego w sobie dorobek minionych pokoleń i naszą współczesną działalność, nierozzerwalnie związaną z otoczeniem, w którym żyjemy, określa naszą tożsamość i stanowi świadectwo naszego istnienia dla przyszłych pokoleń. Według art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (DzU z 2003 r., nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), ochrona zabytków należy do samorządu terytorialnego. Artykuł 4 tej ustawy określa działania, które winny podejmować organy administracji publicznej w celu ochrony zabytków. Działania te mają na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Program Opieki nad Zabytkami oparty na podstawach prawnych, uwzględnia strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jest zgodny z dokumentami wystawionymi na płaszczyźnie kraju, województwa i powiatu oraz uwzględnia wewnętrzne, gminne uwarunkowania ochrony zabytków. Program zawiera również analizę krajobrazu kulturowego gminy, charakterystykę substancji zabytkowej oraz proponuje kierunki działań w celu ochrony i promocji zabytków z uwzględnieniem źródeł ich finansowania.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami dla Gminy Klimontów stanowią:

1. Art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (DzU nr 163 poz. 1568).

Ust. 1 tego artykułu brzmi:

Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.

Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:

- a) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- b) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- c) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- d) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- e) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- f) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- g) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

2. Gminna ewidencja zabytków sporządzona na zlecenie gminy Klimontów przez Ośrodek Badania Krajobrazu Kulturowego.

3. Umowa pomiędzy gminą Klimontów a Ośrodkiem Badania Krajobrazu Kulturowego - Tomasz Giecewicz na wykonanie gminnego programu opieki nad zabytkami i gminnej ewidencji zabytków.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Ochronę dziedzictwa kulturowego oraz opiekę nad zabytkami w Polsce regulują:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, która nakłada na państwo i obywateli obowiązek ochrony zabytków. Zostało to zawarte w:

– art. 5 Konstytucji RP, określającym dziedzictwo narodowe jako wartość strzeżoną przez państwo polskie;

– art. 6 ust. 1 Konstytucji RP mówiącym, iż: Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju;

– art. 85 Konstytucji RP stanowiącym, że: Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (DzU nr 162, poz. 1568 z póź. zm.), będąca podstawowym aktem prawnym, kompleksowo regulującym ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami. Ustawodawca rozdzielił obowiązki ochrony i opieki nad zabytkami na organy administracji publicznej, właścicieli lub posiadaczy zabytku (art. 4). Działania organów administracji publicznej powinny mieć na celu: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków.

Poza tym na organach administracji publicznej spoczywa obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków nieruchomych z terenu gminy

w formie kart adresowych (art. 22), która stanowi podstawę do opracowania programu opieki nad zabytkami (art. 21).

Ustawa również szczegółowo wymienia zabytki nieruchome, ruchome i archeologiczne podlegające ochronie bez względu na stań zachowania (art. 6.1) oraz zaleca ochronę nazw geograficznych, historycznych czy też tradycyjnych nazw jednostek osadniczych lub placów, ulic, obiektów budowlanych (art.6. 2). Określone jednocześnie zostały formy ochrony zabytków (art. 7), którymi są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego, tworzonego uchwałą rady gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, celem ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów i znajdujących się tam zabytków nieruchomych, charakterystycznych dla miejscowej tradycji osadniczej i budowlanej (art. 16.1);
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawodawca także zapisał, że problematykę ochrony zabytków i opieki nad nimi na płaszczyźnie gminy uwzględnia się przy sporządzaniu strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Przy sporządzaniu wyżej wymienionych dokumentów uwzględnić należy krajowy program ochrony i opieki nad zabytkami, oraz określić działania w celu zapobiegania kradzieżom oraz ochrony zabytków w czasie realizacji inwestycji i przywracania im jak najlepszego stanu. Natomiast dodatkowo w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, podlegającym uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, należy uwzględnić ochronę zabytków wpisanych do rejestru wraz z otoczeniem, zabytków wpisanych do ewidencji zabytków, parków kulturowych oraz ustalenia programu opieki nad zabytkami. Ustala się również, w zależności

od potrzeb strefy ochrony konserwatorskiej dla ochrony znajdujących się w jej granicach zabytków (art. 18, 19, 20).

Ustawa określa, że organami ochrony zabytków są:

– minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w którego imieniu zadania i kompetencje w tym zakresie wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

– wojewoda, w imieniu którego działa wojewódzki konserwator zabytków.

3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (DzU z 2001 r. nr 142 poz. 1591 z późn. zm.), która w art. 7 ust. 1, pkt 9 stwierdza, iż zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (DzU nr 80, poz. 717, z późn. zm.);

5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity DzU z 2010 r. nr 243, poz. 1623 z późn. zm.);

6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity DzU z 2008 r. nr 25, poz. 150);

7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (DzU z 2009 r. nr 151, poz. 1220 z późn. zm.);

8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity DzU z 2010 r. nr 102, poz. 651 z późn. zm.);

9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity DzU z 2001 nr 13, poz. 123);

10. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (tekst jednolity DzU z 2010 r. nr 234, poz. 1536 z późn. zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

4.1.1. Uwarunkowania wynikające z Krajowego Programu Opieki Nad Zabytkami

Obecny Krajowy Program Opieki Nad Zabytkami znajduje się na etapie tworzenia, jego podstawowym zadaniem jest wyznaczenie niezbędnych działań w celu ochrony i opieki nad zabytkami. W tym celu wytyczono siedem podstawowych zasad konserwatorskich.

Zasadami tymi są:

1. Zasada *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
2. Zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. Zasada minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. Zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco.
5. Zasada czytelności i odróżnialności ingerencji,
6. Zasada odwracalności metod i materiałów,
7. Zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W programie wyznaczono również kierunki kompleksowych działań i podzielono je na kilka grup.

W zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami działania powinny skupiać się między innymi na pełnej ocenie stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych, ruchomych, dziedzictwa archeologicznego, pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa łącznie z oceną kategorii i stopnia zagrożeń, a także na udoskonalaniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych ochrony dziedzictwa kulturowego

z jednoczesnym podnoszeniem efektywności tych działań. Ochroną należy objąć przynajmniej najcenniejsze zabytki techniki.

W zakresie działań o charakterze systemowym przedstawiono cele ukierunkowane między innymi na zgodną z tendencjami europejskimi i światowymi, kompleksową ochronę dziedzictwa kulturowego obejmującego dobra natury i kultury, a także na wypracowanie warunków, metod i strategii skutecznej i szeroko zakrojonej ochrony dziedzictwa kulturowego.

W zakresie systemu finansowego postuluje się stworzenie stabilnego i przejrzystego systemu finansowania zasilanego środkami pochodzącymi nie tylko z budżetu, lecz także z odpisów podatkowych, podatków płaconych przez użytkowników obiektów zabytkowych, w tym z usług turystycznych, z kar za niszczenie i nieprawidłowe użytkowanie zabytków i z innych źródeł.

W zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania przewiduje się tworzenie systemów aktualizowanych baz danych o stanie zabytków w Polsce, monitorowanie wszelakich prac przy wszystkich grupach obiektów zabytkowych, gromadzenie informacji o stanie ich zachowania i wreszcie wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

W dziedzinie kształcenia i edukacji wyznaczono działania zmierzające do doskonalenia systemu kształcenia, weryfikacji nabytych uprawnień drogą pozaakademicką przez stworzenie systemu akredytacji i uznawalności wykształcenia. Działania powinny być również skierowane na poszanowanie przez społeczeństwo wartości dziedzictwa kulturowego, propagowanie potrzeby jego ochrony i zachowania, na upowszechnianie wiedzy wśród właścicieli zabytków o zasadach konserwatorskich oraz tworzeniu ku temu mechanizmów ekonomicznych.

W zakresie współpracy międzynarodowej działania powinny zostać oparte na pojęciu wspólnego, europejskiego dziedzictwa kulturowego, wzmocnieniu roli Polski w europejskich i światowych środowiskach działających na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego oraz na ochronie polskiego dziedzictwa za granicą.

4.1.2. Uwarunkowania wynikające z Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020.

Są to dokumenty ustanawiające zadania dla mecenatu państwa w dziedzinie kultury z uwzględnieniem zmian cywilizacyjnych, integracji europejskiej i gospodarki rynkowej.

Jednym ze strategicznych obszarów kultury jest ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków. Szczegółowo zostało to omówione w **Narodowym Programie Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego” na lata 2004 - 2013.**

W dokumencie tym zapisano, że dziedzictwo kulturowe stanowi z jednej strony przedmiot ochrony, a z drugiej staje się czynnikiem, potencjałem rozwoju, dlatego na ten problem należy patrzeć z perspektywy zmieniającego się świata, co z kolei powinno skutkować zmianą pasywnej filozofii ochrony zabytków na aktywną. Konieczność tej zmiany spowodowana jest przede wszystkim postępującym kryzysem kultury historycznej oraz konserwatywnym dostrzeganiem zabytków w oderwaniu od otoczenia i realiów życia. Dlatego przemyślana i nowoczesna, a tym samym skuteczna ochrona dziedzictwa kulturowego, rozszerzona o niematerialne dobra kultury, akcentująca tożsamość narodową bez popadania w niebezpieczny nacjonalizm powinna opierać się na mądrym i rozsądnym zarządzaniu i być kompromisem między koniecznością zachowania zabytków a nieodzownymi zmianami cywilizacyjnymi, przy zachowaniu obiektywnego systemu klasyfikacji zabytków wykluczającym kryteria ideologiczne i polityczne. Wszystkie te działania, winny być powiązane z polityką przestrzenną, z edukacją, z budowaniem świadomości społecznej, z mecenatem państwa oraz z ustrojem państwa. Poza tym uznano, że niezbędne są działania zmierzające do utworzenia nowoczesnego modelu ochrony opartego nie tylko na zasadzie rozporządzeń, ale również na podstawach prawno-finansowych, gwarantujących rzeczywistą ochronę zabytków. Wszystko to powinno odbywać się pod nadzorem odpowiednio przygotowanej merytorycznie, apolitycznej, godziwie wynagradzanej oraz skutecznej w działaniu służby konserwatorskiej. Uznano

wreszcie, że turystyka, jako czynnik rozwoju ekonomicznego, może w znacznym stopniu przyczynić się do rozwoju ośrodków jak i do ochrony dziedzictwa kulturowego, nie można jednak nie dostrzegać zagrożenia w dobie globalizacji dla autentyczności zasobów kultury i dlatego właśnie wartości i tradycje regionalne, stanowiące wartość samą w sobie zyskują na znaczeniu.

Celem strategicznym Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Narodowego” jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

Celami częściowymi programu są:

- a) Poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków.
- b) Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.
- c) Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.
- d) Promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego.
- e) Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.
- f) Tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej;
- g) Zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

4.2. Relacje gminnego programu nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.

4.2.1. Uwarunkowania wynikające z Programu Opieki nad Zabytkami w województwie świętokrzyskim

Obecnie Program Opieki Nad Zabytkami dla województwa znajduje się w fazie tworzenia. Poprzedni dokument obowiązujący w latach 2007 – 2011 kładł nacisk na rewaloryzację i ochronę zasobów kulturowych. Celem dokumentu

było także zwrócenie uwagi na problem lepszego spożytkowania wspomnianych zasobów naszego województwa, oraz zmianę świadomości jego mieszkańców a w szczególności tych bezpośrednio związanych z zabytkami. W programie zostały wyznaczone cele strategiczne oraz metody realizacji tych celów.

Cel strategiczny I: Wieś i miasteczko (Układy urbanistyczne i ruralistyczne).

Realizację tego celu stanowić będzie zespół kompleksowych działań łączących procesy rewitalizacji zabytkowych układów (modernizacja infrastruktury, remonty i konserwacja obiektów) oraz wprowadzanie zmian funkcjonalnych wynikających ze zmieniających się potrzeb i pobudzających harmonijny rozwój jednostek osiedleńczych.

Cel strategiczny II: Krajobraz kulturowy w powiązaniu z układami urbanistycznymi.

Podjęmowane działania dotyczyć mają sytuacji gdzie widoczne jest powiązanie krajobrazu kulturowego z układami urbanistycznymi oraz być skoncentrowane na tworzeniu planów zagospodarowania przestrzennego, tworzeniu nowych parków kulturowych, na dekompozycji urbanistycznej, czyli odtwarzaniu w sylwetkach jednostek osiedleńczych dominat architektonicznych oraz osi widokowych, odsłanianiu widoku na obiekty zabytkowe, porządkowaniu przestrzeni z nadmiernie agresywnych reklam oraz iluminacji zabytków.

Cel strategiczny III: Dziedzictwo żywe (dokumentowanie, edukacja, popularyzacja).

Realizacja tego celu ma polegać między innymi na:

- rozpoznaniu walorów dziedzictwa kulturowego poprzez wprowadzanie programów badawczych i ekspedycyjnych;
- wzmacnianiu edukacji na wszystkich poziomach nauczania pod kątem dziedzictwa kulturowego oraz kształceniu kadr do zarządzania zasobami dziedzictwa;
- wzmacnianiu oddziaływania służb i instytucji zajmujących się ochroną zabytków;
- podnoszeniu rangi miejsc i ośrodków kultury z terenu województwa, upowszechnianie osiągnięć jednostek kultury poprzez współpracę na terenie kraju i poza jego granicami;

- wspieraniu lokalnej działalności kulturowej;
- współpracy z lokalnymi mediami pod kątem edukowania społeczeństwa, co do problematyki ochrony zabytków oraz popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

4.2.2. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Województwa Świętokrzyskiego do roku 2020

Wspomniany dokument porusza wiele kwestii, między innymi tych związanych z dziedzictwem regionu. W dokumencie uznano, iż wspomniane dziedzictwo winno być jednym z elementów współpracy międzynarodowej.

Z pośród celów, jakie ów dokument wyznaczył było także racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych oraz dóbr kultury. Dla właściwej realizacji tego założenia wyznaczono priorytety, w których szczegółowo omówiono kierunki podejmowanych działań.

W zakresie tworzenia warunków rozwoju turystyki, sportu i rekreacji za konieczne uznano działania zmierzające do rozwoju infrastruktury turystycznej, podnoszenia jakości usług turystycznych i promocji turystyki, między innymi przez stworzenie zintegrowanego systemu informacji, oznakowanie i udostępnienie atrakcji turystycznych. Zwrócono jednocześnie uwagę na potrzebę wspierania procesów powstawania lokalnych i regionalnych produktów turystycznych.

W zakresie ochrony i udostępniania dziedzictwa kulturowego zwrócono uwagę między innymi na konieczność zachowania dziedzictwa kulturowego, aktywną ochronę zabytków i zwiększenie ich roli w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości. Za ważne działanie uznano jednocześnie rozbudowę infrastruktury kultury, oraz poprawę funkcjonowania bibliotek, tworzenie rozwiązań systemowych w celu upowszechniania kultury oraz poprawy dostępności mieszkańców do oferty kulturalnej i żywego w niej uczestniczenia. Zwrócono wreszcie uwagę na tworzenie miejsc pracy związanych z ochroną i udostępnianiem dziedzictwa kulturowego.

4.2.3. Gminny Program Opieki nad Zabytkami a Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Świętokrzyskiego

Wspomniany dokument podkreśla rolę i znaczenie dziedzictwa kulturowego, oraz zwraca uwagę na kwestię pielęgnowania tożsamości regionalnej, która niewątpliwie wzbogaca kulturę kraju i wspólnoty Europejskiej oraz może pozytywnie wpływać na ograniczanie negatywnych aspektów globalizacji i unifikacji.

Uwypuklone zostało także promowanie dziedzictwa kulturowego przez turystykę oraz konieczność kompleksowego przebadania i rozpoznania całości dziedzictwa kulturowego województwa świętokrzyskiego, łącznie z badaniami archeologicznymi.

4.2.4. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Turystyki w Województwie Świętokrzyskim na lata 2006 - 2014

Dokument traktuje o walorach turystycznych województwa. Zapisano w nim, iż obiekty zabytkowe, muzea i inne ciekawe miejsca sprawiają, że obszar województwa staje się bardziej atrakcyjny. Ponadto odpowiednio wykorzystane zasoby kulturowe znacznie wspomagają walory naturalne, dzięki czemu turysta może skorzystać z tego, co oferuje natura, jak również z walorów antropogenicznych, wzbogacających teren. Przeprowadzona analiza województwa świętokrzyskiego pod kątem turystyki wykazała z jednej strony bogate i zróżnicowane walory naturalne i kulturowe regionu a z drugiej nienależyte wykorzystanie potencjału małych miejscowości, wsi i miasteczek. Dlatego uznano, że należy podjąć działania, aby ten stan zmienić i stworzyć zintegrowaną ofertę turystyczną województwa świętokrzyskiego przy wykorzystaniu potencjału regionu.

Wśród najważniejszych atrakcji turystycznych województwa wymieniono, zespół klasztorny poddominikański z XVII w. oraz Kościół p.w. Św. Józefa z poł. XVII w., mieszczące się na terenie Klimontowa.

4.2.5. Założenia wynikające ze Strategii Rozwoju Powiatu Sandomierskiego. Plan Rozwoju Lokalnego Powiatu Sandomierskiego na lata 2007 – 2013

Podstawową misją strategii rozwoju powiatu sandomierskiego wedle zapisów dokumentu jest stworzenie warunków do dynamicznego, a przy tym stabilnego rozwoju społeczno gospodarczego powiatu. Dokument zwraca uwagę również na problem podniesienia konkurencyjności wspomnianego obszaru. Celem strategii jest także wypromowanie powiatu jako regionu atrakcyjnego turystycznie.

4.2.6. Lokalna Strategia Rozwoju Sandomierskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego. Lokalna Grupa Działania

Pośród wielu celów lokalnej strategii rozwoju są działania na rzecz rozwoju turystyki oraz jednoczesna dbałość o tradycję poprzez wykorzystanie zasobów przyrodniczo krajobrazowych oraz lokalnego dziedzictwa kulturowego. Szczegółowe cele w tym zakresie dotyczą:

- promocji walorów turystycznych, historycznych, kulturowych i przyrodniczych;
- rozwoju usług turystycznych, sportu i rekreacji oraz poprawy stanu infrastruktury turystycznej;
- dbania o wielowiekowe tradycje i propagowanie aktywności lokalnej.

Dla osiągnięcia tych celów za niezbędne uznano rozwój infrastruktury turystycznej i rekreacyjno-sportowej, rozwój agroturystyki i promocję produktu turystycznego i wreszcie ochronę walorów historycznych, przestrzennych, kulturowych i promowanie lokalnych tradycji.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Klimontów

Dokument uchwalony dnia 9 października 2002 r prócz wielu zagadnień związanych z zagospodarowaniem terenów gminy podejmuje także kwestię jej zasobów dziedzictwa kulturowego. Dokument określa stan ilościowy, należy jednak podkreślić, iż podana lista obiektów pochodzi z ostatniego badania terenowego, dziś stan ilościowy tych obiektów się zmniejszył, co wykazała ostatnia weryfikacja terenowa.

Dokument zwraca również uwagę na konieczność ochrony dziedzictwa archeologicznego poprzez tworzenie stref ochrony. W celu ochrony dziedzictwa kulturowego proponuje się stworzenie:

- a) strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej – obiekty wpisane do rejestru zabytków;
- b) strefę archeologicznej ochrony biernej obejmującej obiekty i stanowiska archeologiczne zdefiniowane przez Art. 1.3 ustawy i objęte ochroną prawną na podstawie Art. 1.2.4.

Do cennych archeologicznie zasobów kulturowych zaliczono:

- kopiec w Nowej Wsi;
- zamczysko, domniemane grodzisko w Konarach;
- kurhan w Kolonii Konary.

5.1.2. Strategia Rozwoju Turystyki Gminy Klimontów 2007-2015

Dokument podejmuje temat atrakcyjności turystycznej gminy dokonując jednocześnie analizy głównych jej walorów.

Strategia rozwoju turystyki na terenie gminy Klimontów spośród wielu celów wyznacza jeden podstawowy, mianowicie zrównoważony rozwój i właściwe zagospodarowanie turystyczne oparte na przesłankach ekologicznych. Efektem będzie stworzenie wizerunku gminy, w której dominuje forma turystyki zrównoważonej w ramach, której rozwijają się następujące formy:

- a) agroturystyka;
- b) ekoturystyka;
- c) eko – agroturystyka;
- d) turystyka wiejska.

By to osiągnąć należy turystykę w gminie podporządkować następujący celom:

- a) ekologicznym;
- b) społecznym;
- c) ekonomicznym.

Z pośród strategicznych celów rozwoju produktu turystycznego należy wymienić:

Cele wiodące

1. Poprawa konkurencyjności oferty turystycznej gminy Klimontów na rynku krajowym i międzynarodowym;
2. Aktywizacja przedsiębiorczości w turystyce ze szczególnym uwzględnieniem agroturystyki i promowaniu atrakcyjnych inicjatyw lokalnych np. Sandomierski Szlak Jabłkowy;
3. Zachęcanie sektora prywatnego: zagranicznego i krajowego, do inwestowania w rozwój turystyki na terenie gminy;
4. Zwiększenie liczby turystów odwiedzających gminę Klimontów.

Cele wiodące

1. Tworzenie warunków do uprawiania różnych form turystyki;

2. Poprawa oznakowania szlaków turystycznych, tras dojazdowych, atrakcji turystycznych oraz obiektów noclegowych;
3. Rozbudowa i zróżnicowanie obiektów turystycznych na terenie gminy z uwzględnieniem bazy noclegowej, miejsc rozrywki oraz punktów gastronomii;
4. Rozszerzenie oferty turystycznej poprzez wyeksponowanie unikalnych w skali kraju i zagranicy walorów dziedzictwa kulturowego i naturalnego;
5. Rozbudowa współpracy z punktami informacji turystycznej z całego kraju;
6. Rozwój systemu promocji i dystrybucji produktu turystycznego;
7. Pełne zagospodarowanie terenu wokół zbiornika wodnego w Szymanowicach;
8. Budowa infrastruktury turystycznej umożliwiającej rozszerzenie możliwości uprawiania różnego rodzaju turystyki aktywnej (szlaki rowerowe, konne, boiska sportowe).

Dokument szczegółowo traktuje kwestię rozwoju produktu turystycznego, podając zarazem propozycję działań mających na celu jego rozwój. Określa także jasno rodzaje turystyki, które na terenie gminy mają szansę na rozwój, należą do nich:

- a) Turystyka religijna oparta o budowle sakralne gminy i ich wartość kultową;
- b) Turystyka krajoznawcza (kulturowa) oparta o bogactwo dziedzictwa kulturowego terenów gminy;
- c) Turystyka pobytowa krótkookresowa oparta o rekreacje np.: związana ze zbiornikiem w Szymanowicach;
- d) Turystyka aktywna oparta na turystyce pieszej;
- e) Turystyka młodzieżowa z przewagą młodzieży szkolnej przyjeżdżającej z wycieczkami szkolnymi, wycieczki te mają charakter edukacyjny, zawierają elementy dydaktyczno-naukowe.

W strategii zwrócono także uwagę na kwestię promocji gminy i budowę jej pozytywnego wizerunku. Działania w tej dziedzinie powinny być oparte o następujące formy:

Media – reklama, relacje z wydarzeń itp.;

- kontakty z grupami opiniotwórczymi (Public Relations);
- materiały promocyjne: wydawnictwa, filmy, przeźrocza, CD;
- podróże studyjne dla dziennikarzy i organizatorów turystyki;
- kampanie promocyjne – targi i wystawy;
- warsztaty, seminaria, szkolenia;
- konferencje prasowe;
- Internet.

* Strategia Rozwoju Turystyki Gminy Klimontów 2007-2015

5.1.3. Strategia Rozwoju Gminy Klimontów na lata 2008 – 2015

Dokument oprócz wielu zagadnień związanych z rozwojem terenów gminy porusza również temat wartości środowiska kulturowego oraz wymienia wydarzenia kulturalne, które mają na celu promowanie wspomnianego dziedzictwa.

Wśród zadań związanych z rozwojem kultury i ochroną dziedzictwa wymieniono:

- a) kompleksowe uzbrojenie terenów atrakcyjnych turystycznie i rekreacyjnie (np. nad zbiornikiem wodnym w Szymanowicach);
- b) unowocześnienie i poprawa wyposażenia biblioteki;
- c) doposażenie funkcjonujących na terenie gminy świetlic wiejskich np. w urządzenia sportowe, materiały edukacyjne;
- d) tworzenie centrów dawnej tradycji i kultury promowanych np. przy okazji Gminnego Święta w sierpniu każdego roku, czyli św. Jacka;
- e) docelowo budowa chodników dla pieszych oraz ścieżek rowerowych w ruchliwych i atrakcyjnych turystycznie miejscach Gminy Klimontów;

Za cele strategiczne aktywizacji społecznej uznano:

- a) wypracowanie systemu wspierania (partycypacji) dostępu dzieci i młodzieży; do dóbr kultury poza gminą (transport do takich atrakcji jak np. Stare Miasto w Sandomierzu);
- b) tworzenie międzypokoleniowego zespołu artystycznego;

- c) integracja krajowa i międzynarodowa, w szczególności nawiązanie kontaktów partnerskich Gminy Klimontów z podobnymi gminami z innych państw UE i dawnego ZSRR (np. Ukraina);
- d) kształtowanie przestrzeni publicznej w centrach wsi (małe tereny zielone), mała infrastruktura turystyczna (np. punkty widokowo-wypoczynkowe) przy obiektach historycznych i atrakcyjnych;
- e) turystycznie, mini place zabaw i otwarte wiejskie tereny rekreacyjne);
- f) modernizacja i wyposażenie obiektów pełniących funkcje publiczne o charakterze rekreacyjno-sportowym (zadania priorytetowe: budowa wiejskich wielofunkcyjnych boisk sportowych oraz tworzenie otwartych mini terenów rekreacyjno-sportowych m.in. wraz z placami zabaw)

* Strategia Rozwoju Gminy Klimontów na lata 2008-2015

5.1.4. Lokalny Program Rewitalizacji Klimontowa na lata 2008-2013

W dokumencie wyznaczono dwie strefy przeznaczone do rewitalizacji:

Strefa A)

Historyczno-Publiczna – która obejmuje historyczną część Klimontowa, dwa zabytkowe kościoły oraz obiekty użyteczności publicznej, m.in. Urząd Gminy, Gimnazjum, Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych oraz Stadion „Klimontowianka”. W strefie tej zaplanowano budowę zespołu boisk wielofunkcyjnych „Orlik 2012”. Główne ulice w tej strefie to: ul. Krakowska, ul. Batalionów Chłopskich, ul. Zysmana, ul. Reymontowska, ul. Jasieńskiego oraz ul. Kościelna i Plac im. Jana Pawła II. W strefie tej dominują funkcje administracyjne, edukacyjne i sportowe.

Strefa B)

Centrum-Rynek – która obejmuje obecne centrum społeczne i gospodarcze Klimontowa. W strefie tej zlokalizowane są m.in. Gminny Ośrodek Kultury, Szkoła Podstawowa, Biblioteka, Budynek Komunalny, były Internat oraz Rynek i Mały Rynek. Główne ulice w tej strefie to: ul. Sandomierska, ul. Opatowska, ul. Osiecka, ul. Gęsia, ul. Żeromskiego, ul.

Wyspiańskiego, ul. Szkolna, ul. Nikisiołka, ul. Strażacka oraz Plac Mickiewicza.
W strefie tej dominują funkcje handlowe, usługowe oraz kulturalne.

Na terenie wspomnianych stref planuje się:

W Strefie A główne zadania inwestycyjne do roku 2013:

- Remont ulic: Reymontowska, Jasieńskiego;
- Remont elewacji budynku Urzędu Gminy i jego wyposażenie;
- Remont elewacji budynku dawnej Szkoły Zawodowej;
- Remont elewacji budynku komunalnego;
- Budowa Zespołu Boisk Wielofunkcyjnych „Orlik 2012”;
- Modernizacja i rozbudowa stadionu „Klimontowianka Klimontów”.

W Strefie B główne zadania inwestycyjne do roku 2013:

- Remont ulic: Gęsia, Żeromskiego, Sandomierska;
- Odbudowa placu Mickiewicza;
- Remont i przebudowa Rynku (nawierzchnia, chodniki, oświetlenie);
- Remont elewacji budynku Szkoły Podstawowej wraz z dodatkowymi pracami remontowymi;
- Remont elewacji budynku Gminnego Ośrodka Kultury i jego wyposażenie;
- Remont elewacji budynku Biblioteki i jego wyposażenie.

Dokument określa także zakres ochrony konserwatorskiej i wyznacza obiekty o kluczowym znaczeniu w rewitalizowanej strefie:

- Rynek Główny w Klimontowie;
- Szkoła Podstawowa;
- Gminny Ośrodek Kultury;
- Biblioteka;
- Budynek Urzędu Gminy;
- Kościół św. Jacka z lat 1617 – 1620;
- Podominikański Zespół Klasztorny z lat 1620 – 1623;
- Barokowa Kolegiata z lat 1643- 1650;
- Synagoga z 1851 roku;

- Stadion „Klimontowianka Klimontów”;
- Gimnazjum;
- Zespół Szkół ponad gimnazjalnych;
- Zespół Boisk wielofunkcyjnych „Orlik 2012”;
- Budynek Dawnej Szkoły Zawodowej;
- Budynek Komunalny.

* Lokalny Program Rewitalizacji Klimontowa na lata 2008-2013

5.2. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1. Zarys historii obszaru gminy

Pradzieje

Pierwszym okresem, w którym rozpoczęło się panowanie człowieka był paleolit, którego granice zamykały się umownie w latach od 500-400 tys. do 10 tys. lat p.n.e. Oczywiście epoka ta trwała w innych granicach na różnych terenach, a jej końcowa data, bardzo płynna, łączyła się ze zmianami klimatycznymi i wejściem na arenę nowych grup ludzkich i nowych epok w nauce. Schyłkowy paleolit, trwający przez ostatnie 2 tysiące lat ww. epoki, przeszedł w mezolit, okres cieplejszy, w którym dawna megafauna zaczęła ustępować swoim mniejszym a często innym formom, tym samym wymuszając zmiany na ówczesnych ludziach. Zmiany rejestrowane na stanowiskach archeologicznych.

Mezolityczne społeczności, choć zaczęły ustępować bardziej zaawansowanym grupom neolitycznym ok. 5,400 lat p.n.e., istniały na niektórych terenach jeszcze ok. 4 tys. lat p.n.e., pokazując jak płynne i umowne są okresy historii naturalnej człowieka. Tak właśnie było z kresem epoki kamienia, ok. 2,200-2,100 lat p.n.e., który czasem ma w nauce określenie eneolitu. Istniały wtedy obok siebie grupy dysponujące różną technologią, kamieniem lub miedzią, oraz organizacją społeczną.

Teren dzisiejszej gminy Klimontów jest bardzo bogaty w pozostałości starych ludów. Poza zwykłymi pozostałościami narzędzi i ceramiki odnaleziono

wiele pozostałości po osadach i obozowiskach, oraz cmentarzysk wielu typów. Niektóre stanowiska sięgają najdalszych czasów, ślady osadnictwa w Rybnicy, Nawodzicach i Zakrzowie sięgają paleolitu¹.

Wiele nosi ślady ciągłości osadniczej następujących po sobie kultur². Dzieje się tak z zarówno nieokreślonymi, lub nierozpoznanymi kulturami jak i znanymi już nauce od dawna. Przykładem może tu być np. Pęczów, Pęchowiec, Byszów i inne³. I tak kultura wołyńsko-lubelska ceramiki malowanej występuje na stanowiskach w okolicach Kolonii Konar, kultura pucharów lejkowatych tamże i w Nowej Wsi, kultura amfor kulistych w Ułanowicach, kultura mierzanowicka w Kolonii Konarach, trzcieniecka w Olbierzowicach, których metryka sięga także do wczesnej epoki brązu, oraz w Nawodzicach. Kultura łużycka występowała w Szymanowicach Dolnych, Kolonii Konarach i Nowej Wsi, a przeworska Olbierzowicach, Szymanowicach Dolnych.

Natomiast pomniejsze znaleziska świadczące o przynajmniej bytności ludzi znaleziono na obszarach dzisiejszych Adamczowic, Borku Klimontowskiego, Byszowa, Dziewkowa, Kepy Byszewskiej, Klimontowa, Krobielic, Nasławic, Pęczowa, Pęchowca, Przybysławic, Węgrców Szlacheckich, a także w okolicy Goźlic, Grabini, Zakrzowa i Wilkowic⁴. Dla kultury wołyńsko-lubelskiej tej epoki stanowiska znajdują się w Borku Klimontowskim, Byszowie, Nasławicach, Przybysławicach, Rogaczu i Węgrcach Szlacheckich. Kultura Malicka była obecna w Pęchowcu, Pęchowie i Klimontowie.

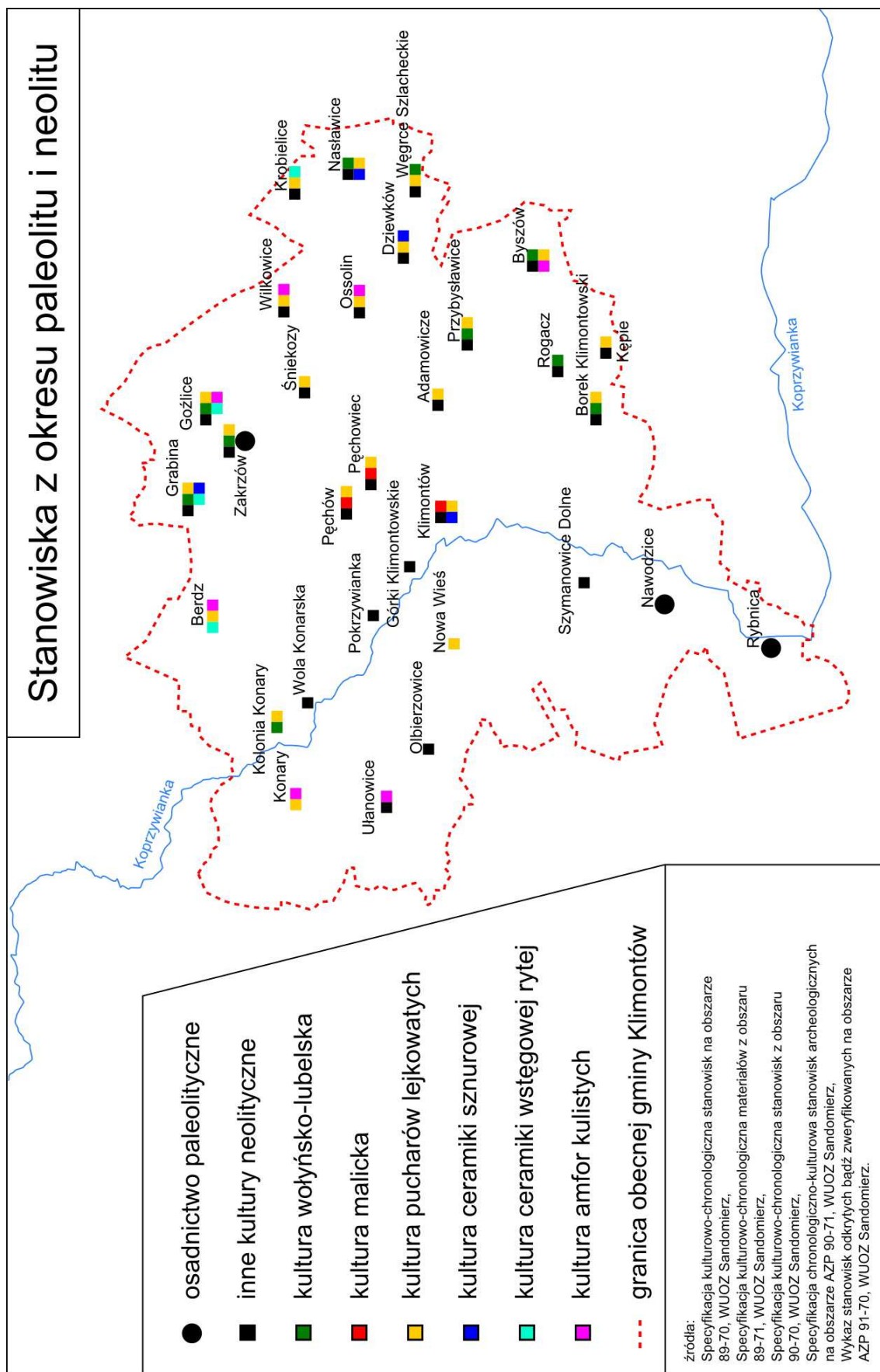

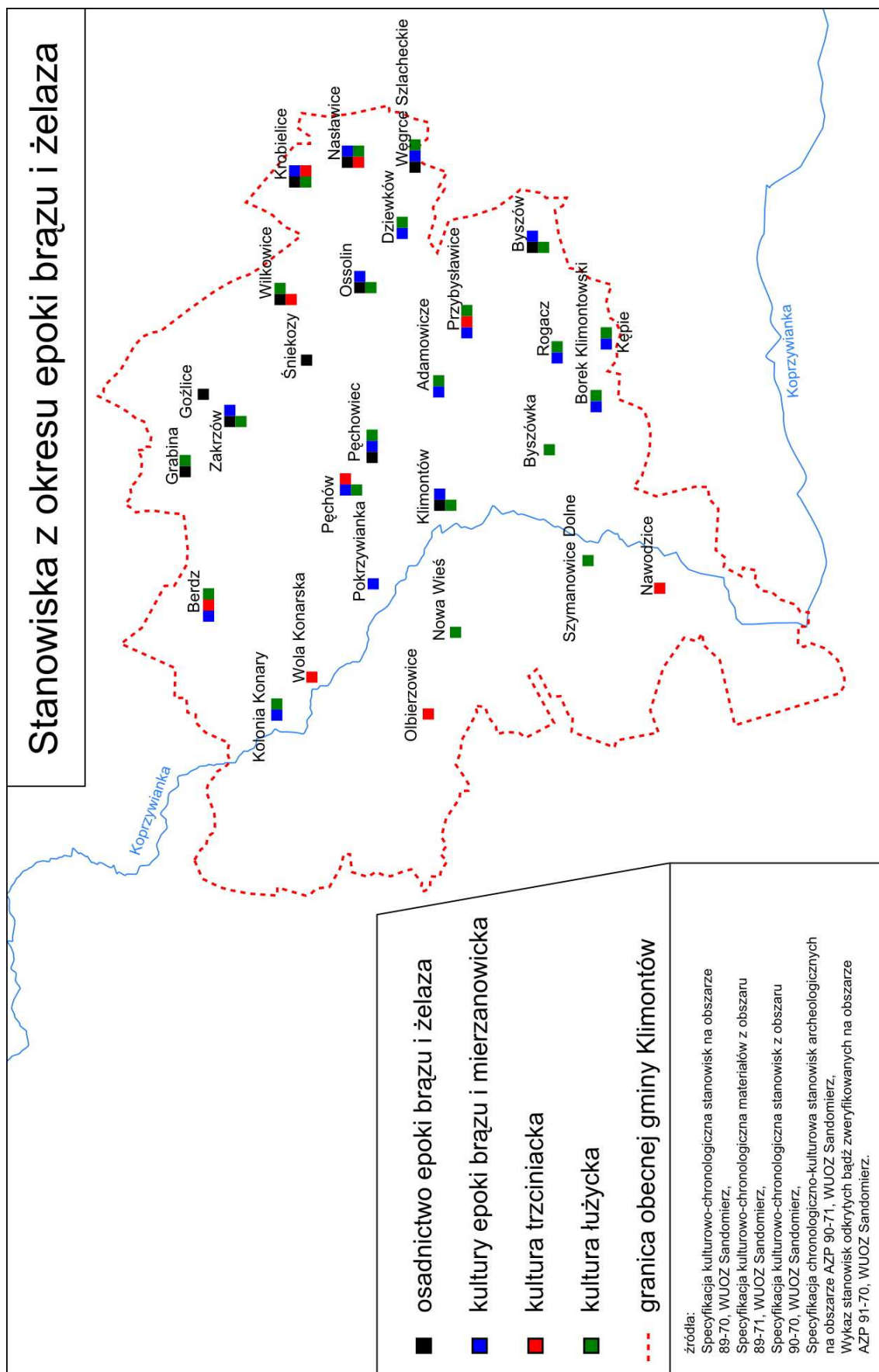
¹ Wykaz stanowisk odkrytych bądź zweryfikowanych na obszarze AZP 91-70, WUOZ Sandomierz.

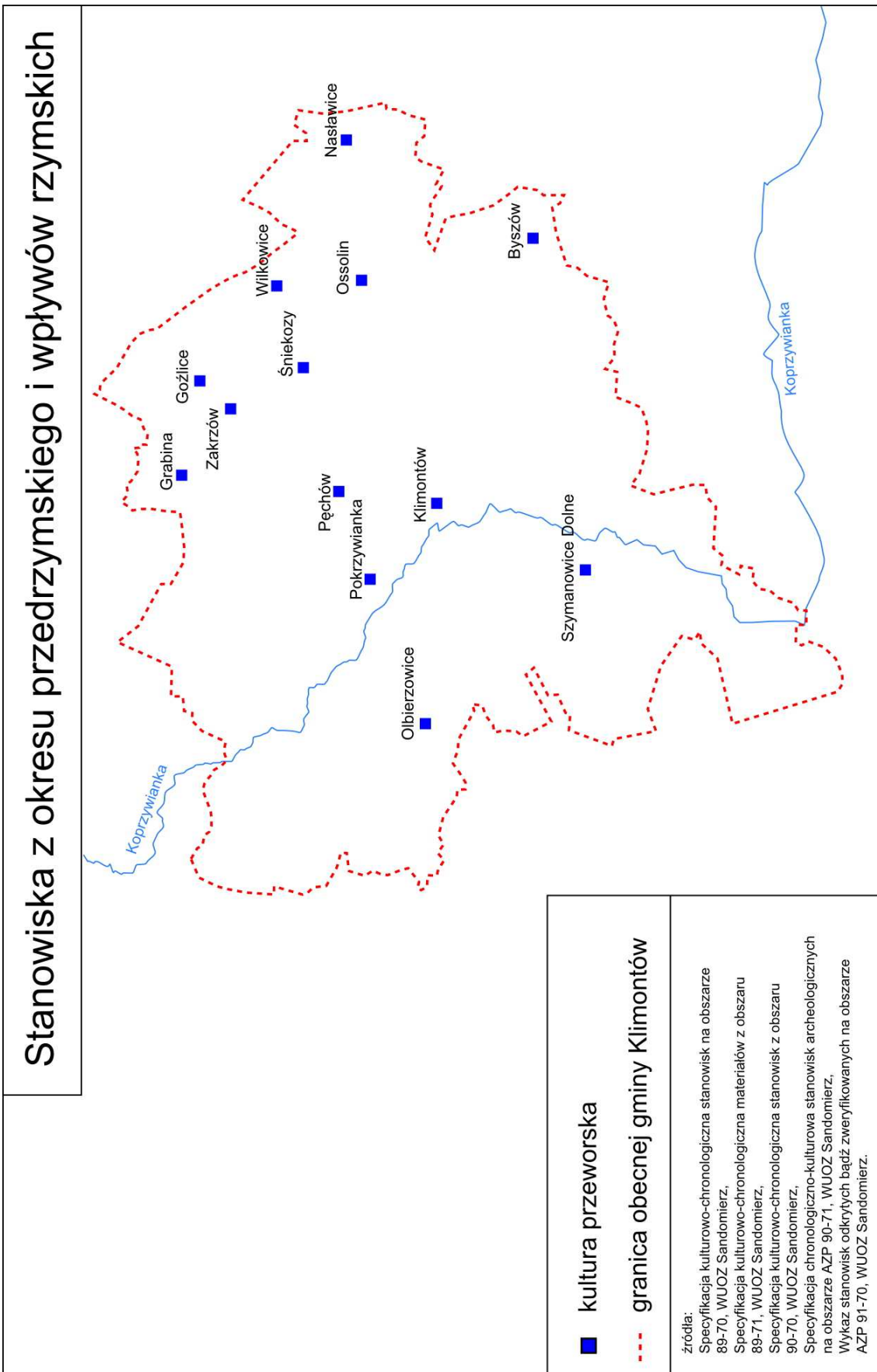
² Specyfikacja kulturowo-chronologiczna stanowisk z obszaru 90-70, WUOZ Sandomierz.

³ Specyfikacja chronologiczno-kulturowa stanowisk archeologicznych na obszarze AZP 90-71, WUOZ Sandomierz.

⁴ Specyfikacja kulturowo-chronologiczna materiałów z obszaru 89-71, WUOZ Sandomierz.

Średniowiecze

Natomiast we wczesnym średniowieczu, więc czasach przynajmniej piastowskich znajdujemy pozostałości bytności ludzi w okolicach m. in. Szymanowic Dolnych i Górnych, Górek Klimontowskich, Ułanowic, Olbierzowic, Nowej Wsi, Nawodzie i Kolonii Konar, Goźlic, Grabini, Zakrzowa i Wilkowic⁵, ale i Byszowa, Dziewkowa, Adamczowic, Krobielic, Przybysławic i Węgrców, oczywiście Klimontowa i Ossolina oraz innych, jasno pokazujących ciągłość bytności ludzi w okolicach⁶.

Na interesującym nas obszarze dzisiejszej gminy Klimontów, znajdował się kiedyś Klimontów, wieś założona prawdopodobnie przez Klemensa z Ruszczy, herbu Gryf, kasztelana krakowskiego około 1240 r.⁷ poświadczona dokumentami była zwana Clymonthow, Clymyunthow i Klimyanthow, oraz Klimuntów i Klimontów, których używali Ossolińscy w swych pamiętnikach.

Obok znajdowały się Rajmuntowice, lub w popularniejszej z pierwotnych form, Ramuntowice, Ramontowice, osada XIII wieczna, nazwana od imienia Ramołt.

Według Długosza Ramołtowice, były własnością Syrokomlów, posiadały w XV w. karczmę, a niedaleko znajdował się folwark rycerski⁸.

Choć były to dwie osobne miejscowości, w późniejszym czasie przez Ossolińskich były traktowane jako jedna, Klimontów aż do XVIII wieku, kiedy pojawiła się nazwa Górki, na starszą część, osadzoną na wzniesieniach. Na gruntach Rajmuntowic, na prawie magdeburskim w 1604 r. Jan Zbigniew Ossoliński ustanowił nową wieś, którą dziś znamy jako Klimontów. Poza nimi znajdowało się kilka miejscowości, o przynajmniej średniowiecznej metryce, wspomnianych także u Długosza.

Jedną z nich był Ossolin, w którego okolicy osiedliła się jedna z gałęzi rodu Toporczyków, a Jaśko Topór zwany Owcą wybudował drewniany zamek ok. 1350 r.⁹

---

⁵ tamże.

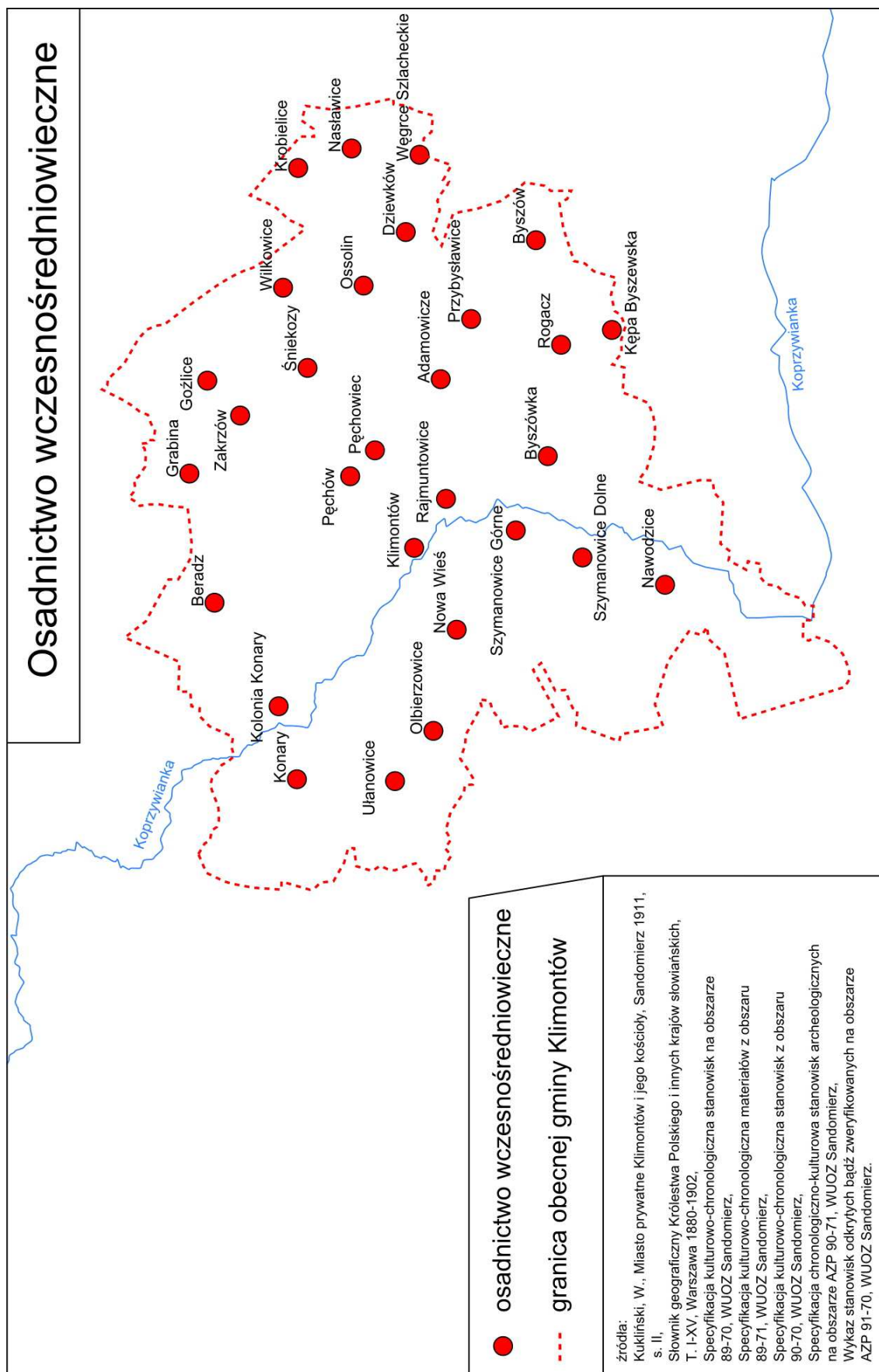
⁶ Specyfikacja ... AZP 90-71, WUOZ Sandomierz.

⁷ Niebelski, ..., s. 13.

⁸ Rajmuntowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, pod red. B. Chlebowskiego, Wł. Walewskiego, tom IX, Warszawa 1888, s. 498.

⁹ Baliński, M., Lipiński, T., Starożytna Polska pod względem jeograficznym i statystycznym, T. 2, Warszawa 1885, s. 303.

Od miejscowości nazywali się „z Ossolina”, co przeszło później w nazwisko.

Innymi miejscowościami w okolicy były Adamczowice¹⁰, posiadające w XV w. trzech współwłaścicieli: Adamowskiego, herbu Pobodze, Łopacieńskiego, herbu Rola, Sniekoskiego, herbu Ostoja¹¹. Ale i Beradz¹², u Długosza Byradz, należący do Jakóba Nogajca i Jana Płaczkowskiego, obu herbu Szreniawa. Były także Dziewków¹³, długoszowski Dzywkow, czy Kroblice, w 1376 r. Crobelicz¹⁴, albo podobnie nazwana wieś Krobielice, w 1277 r. własność klasztoru koprzywnickiego, później dziedziców Gołębiowa, którzy odsprzedali swoje części w 1378 r. Spytkowi ze Szczeki za 20 grzywien. Z kolei jego spadkobiercy oddali je na powrót klasztorowi w 1382 r., a trzy lata później zrobiła to ze swoją włością Swanchna, wdowa po Boguszu z córką Hanką. W końcu resztę, dział Jadwigi i jej brata Irzybka zakupił opat opatowski za 30 grzywien¹⁵. Nawodzice wg Długosza były dziedziczone przez Pawła Derśława herbu Łabędź ze Zborzennej z braćmi, Jana Dołuskiego herbu Trzy Trąby i Mikołaja Trzebieńskiego, herbu Szreniawa. We wsi znajdował się młyn z rolą, który z ziemią dawał dziesięcinę na mansjonarzy od Panny Maryi w Sandomierzu¹⁶. Poza Rajmuntowicami Syrokomlowie posiadali także Ułanowice, w XV w. Wlyanowicze, a 1578 Ulanowicze. Natomiast w Nowej Wsi urządował, według Długosza Zawisza z rodu Sulima oraz Andrzej Ossoliński. Znajdowały się tam folwarki (praedia militaria)¹⁷. Płaczkowice, w XV w. Placzkowycze były własnością Mikołaja Płaczkowskiego herbu Szreniawa, który płacił ze wsi dziesięcinę prebendzie mydłowskiej w Sandomierzu a z karczmy i folwarku proboszczowi w Mydłowie¹⁸.

Wiele miejscowości z terenu dzisiejszej gminy Klimontów leżało na trasie Szlaku św. Jakuba (Camino de Santiago), obecnie odtwarzanego w Małopolsce odcinku szlaku pątniczego, którego sieć oplata całą Europę obrządku

¹⁰ Adamczowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. I, Warszawa 1880, s. 21.

¹¹ Adamczowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XV, cz. 1, Warszawa 1900, s. 7.

¹² Berdz [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XV, cz. 1, Warszawa 1900, s. 101.

¹³ Dziewków [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XV, cz. 1, Warszawa 1900, s. 466.

¹⁴ Kroblice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XV, cz. 2, Warszawa 1902, s. 166.

¹⁵ Krobielice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XV, cz. 2, Warszawa 1902, s. 165.

¹⁶ Chlebowski, B., Nasławice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VI, Warszawa 1885, s. 938.

¹⁷ Chlebowski, B., Nowa Wieś [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VII, Warszawa 1888, s. 201.

¹⁸ Chlebowski, B., Płaczkowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VIII, Warszawa 1887, s. 273.

zachodniego. Przez teren interesującej nas gminy odnawiany szlak przechodzi z Sandomierza przecinając gminę ze Świątnik na Nasławice i dalej przez Ossolin, Kroblice, Pęczowiec, Pęczów, Klimontów, Szymanowice, Nawodzice i Rybnicę, by opuścić teren gminy w kierunku na Smerdynie, skąd kieruje się do Tyńca.

Rok 1241 zapisał się krwawo w historii Polski. Rok wcześniej padł Kijów i z początkiem nowego roku Batu, wnuk Czyngis-chana postanowił najechać Węgry, aby uniemożliwić pomoc dla Beli IV, postanowił także najechać księstwa polskie. Najazd zniszczył Kraków i strukturę władczą niejednego księstwa. Miał także duży, niszczycielski wpływ na rejon Sandomierza.

Na terenie gminy w średniowieczu istniały dwa ośrodki parafialne, w Olbierzowicach, obejmujący swoim zasięgiem lewy brzeg Pokrzywianki i w Goźlicach, na prawobrzeżu. Olbierzowice, w których kościół powstał w XII w. wzięły swoją nazwę od właściciela, Marcina Szitko Olbierza¹⁹. Długosz wspominał kościół pod wezwaniem św. Wawrzyńca z 1468 r., który jednak został rozebrany na początku XX stulecia. W XV w. przy wsi istniała karczma.

Natomiast w Goźlicach murowany kościół parafialny istniał przed 1337 r.²⁰ Sama wieś (Goślice) istniała przed 1280 r., czasem bitwy kasztelana Warsa (Warsza) i wojewody krakowskiego Piotra z rusko-litewsko-tatarskimi siłami księcia halickiego Lwa Daniłowicza²¹. Długosz opisuje Goźlice jako własność Jana Birkowskiego albo Andrzeja Ossolińskiego, obu herbu Topór. Dziesięcina była płacona przemiennie kościołowi św. Pawła (za murami) w Sandomierzu i plebanowi goźlickiemu. Jemu też płacono z łanów, z dwu karczm, folwarku rycerskiego, a dla św., Pawła ze wsi Dwiekozy.

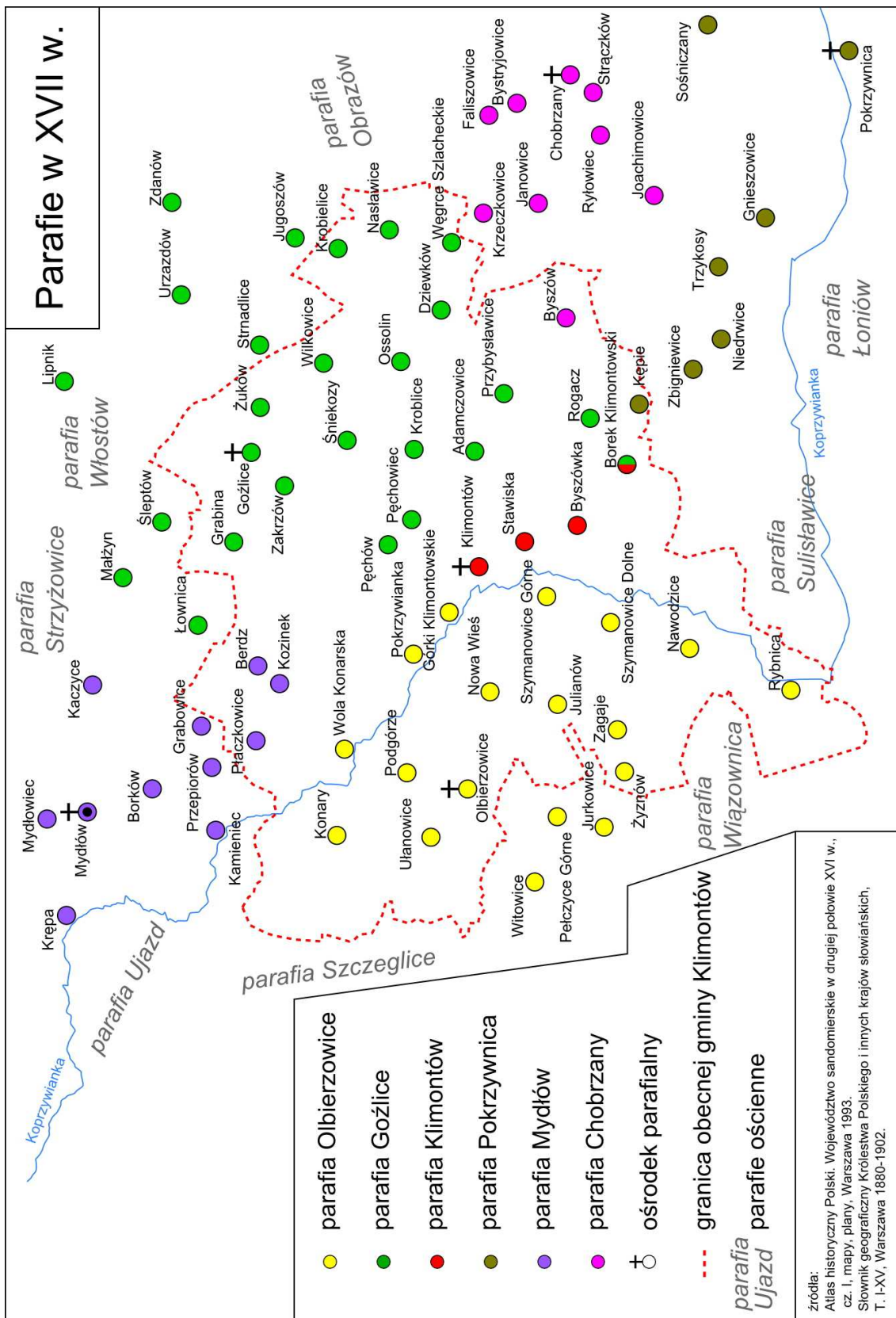
Okres nowożytny

Wraz ze zmianami, jakie niósł ze sobą Renesans i Nowożytność zmieniał się zwykły obraz interesujących nas terenów. Nowe prądy myśli, kultury, reformacja szły w parze ze zwiększeniem się liczby ludności. I tak rejon Klimontowa pozostawał pod pewnymi wpływami ruchu reformacyjnego.

¹⁹ Chmielnicki, St., Wieś i parafia Olbierzowice, Sandomierz 1929, s. 6.

²⁰ Goźlice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. II, Warszawa 1881, s. 761.

²¹ Baliński, M., Lipiński, T., Starożytna..., s. 304.

Hieronim Ossoliński, kasztelan sandomierski był orędownikiem kalwinizmu i dzięki niemu kościół w Goźlicach stał się zborem w latach 1559-1620. Został on odnowiony w 1648 r. W dalszym okresie było to probostwo późniejszego biskupa sandomierskiego Józefa Juszyńskiego²². Hieronim w 1576 r. wznosił zbór w Klimontowie²³, a na przełomie wieków XVI i XVII do kalwinów należał także kościół w Olbierzowicach, który stracili dopiero w 1631 r.²⁴ staraniem syna Hieronima, Zbigniewa, który nawrócił się na wiarę rzymską. Wcześniej brak kościoła w okolicy skłonił Zbigniewa do sprowadzenia dominikanów do nowego miasta (Klimontowa), gdzie ufundował im klasztor²⁵. Jego syn, Jerzy zbudował tam mały drewniany kościół p.w. św. Jana Chrzciciela i Jana Ewangelisty, z zamysłem utworzenia w przyszłości parafii w mieście, co uniezależniłoby je od Olbierzowic. Tamtejszy kościół parafialny, po odzyskaniu był obsługiwany przez dominikanów klimontowskich.

Obecny Klimontów został założony przez Zbigniewa Ossolińskiego, wojewodę podlaskiego na miejscu wsi Rajmuntowice (także Ramuntowice, Ramontowice) i Kopanin w 1604 r. W 1611 r. założyciel wyjednał od króla przywilej potwierdzający erekcję miasta i dający pozwolenie na targi i jarmarki. W tym czasie miasto używało herbu założyciela jako pieczęci i rządziło się prawem magdeburskim. Oba kościoły parafialny i klasztor dominikanów to fundacje familijne. Do klasztoru, wystawionego przez Zbigniewa Ossolińskiego w 1613 r. należały Olbierzowice z parafią po odebraniu ich arianom. Jego synowie, Maksymilian i Krzysztof dodali doń wsie Beradz (wtedy Berdz) i Płaczkowice. Inny syn Zbigniewa, Jerzy, kanclerz wielki koronny był założycielem kościoła parafialnego, przy którym kiedyś stała kolegiata. Wzniesiony w 1634 r. kościół miał być pomniejszoną kopią kościoła św. Piotra i Pawła w Rzymie, ale był uważany za parodię, przez swe proporcje. W 1657 r. został złupiony przez Szwedów. Grabież, poprzez artefakty i śmierć kapłanów sięgnęła także pamięci o pochowanych tam, w tym o grobie fundatora. Kościół odzyskał swoją świetność dopiero dzięki wojewodzie sandomierskiemu Jakubowi Morsztynowi, co wiązało się także z przebudową.

²² Goźlice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. II, Warszawa 1881, s. 761.

²³ Niebelski..., s. 16.

²⁴ Olbierzowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VII, Warszawa 1886, s. 446.

²⁵ Niebelski..., s. 20.

Przed potopem szwedzkim wiele wsi sąsiadowało ze szlacheckimi folwarkami, ostatnie sto lat było dobrym czasem dla górnych warstw państwa. Poza bardzo silnymi Ossolińskimi, swoje włości na terenie dzisiejszej gminy Klimontów posiadali w XV w. Jan Słupecki herbu Rawa Nasławice i Konary, a wraz z Andrzejem i Janem Pąchowskimi herbu Grzymała folwarki w Pęczowie. Węgrce należały do Nierody herbu Ostoja, Krobieckiego i Kochanowskiego herbu Nieczuja, a przed 1578 r. wieś stała się własnością Słupeckich²⁶. Ułanowice należały do Jana Mozgawy, Ulanowskich zwanych Tuczka, w tym J. Ulanowskiego Gembki.²⁷ Część Płaczkowic i Wysokie były własnością Stanisława Płaczkowskiego, a pobliski Mydlowiec i reszta Płaczkowic Mikołaja Płaczkowskiego. W 1578 r. wieś stała się własnością Stanisława Sampricha, miała w tedy 4 osady²⁸. Wsie Szymanowice Dolne i Górne należały do dóbr Klimontów. W XV w. Szymanowice Górne były własnością Nowowskiego herbu Sulima i płaciły dziesięcinę parafii w Charzowicach. Parafii we Piandziszowie płaciły dwa folwarki rycerskie. Szymanowice Dolne własność Szymanowskiego i Ossolińskiego płaciły plebanowi w Charzowicach²⁹. W 1508 r, wieś Szymanowice razem z częścią Nowej Wsi i resztą własności Kacpra i Anny z Nowej Wsi płaciły wspólny pobór. W Szymanowicach Górnych w 1578 r. Stanisław gniewosz miał 6 osad, Jakób Wierzbicki 7 osad. 3 osady posiadali Słupeccy w zastawie od Trzcińskiego. W XV w. Przybysławice były własnością Stanisława Nyerada herbu Ostoja i Mikołaja Goła herbu Jasionna, miały 2 karczmy zwane Kopą z rolą i dwie zagrody z rolą, z których płacono dziesięcinę biskupowi krakowskiemu. Z dwóch folwarków płacono dziesięcinę Goźlicom. W 1578 Przybysławski posiadał tu 8 osad, Słupeccy 2 osady³⁰. Wilkowice w 1573 r. nazywały się Ilikowicze, a w XVIII w. Iłkowice, niedaleko usytuowany był folwark.³¹

²⁶ Chlebowski, B., Węgrzce [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XIII, Warszawa 1893, s. 260.

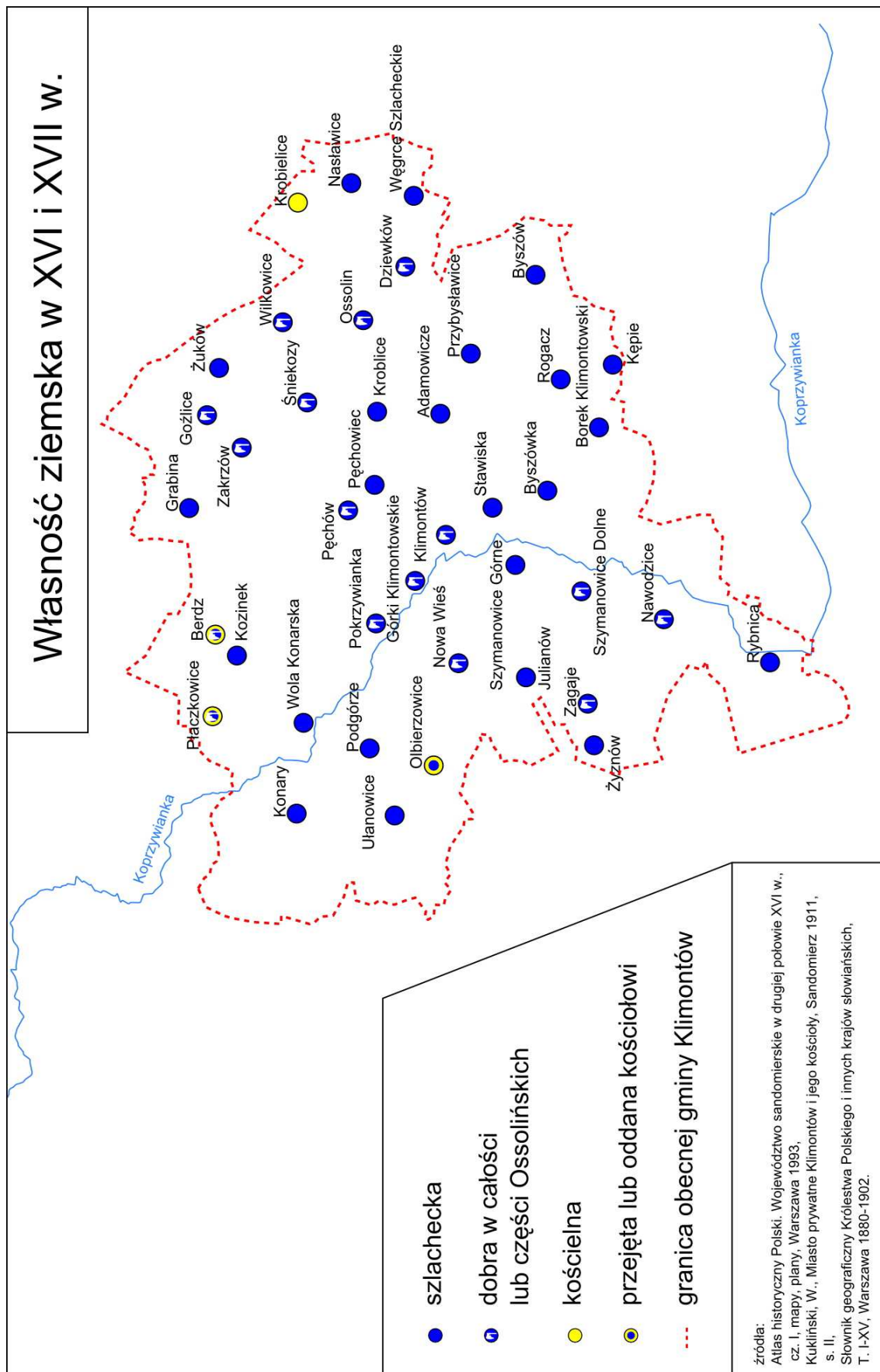
²⁷ Chlebowski, B., Ułanowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XII, Warszawa 1892, s. 792.

²⁸ Chlebowski, B., Płaczkowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VIII, Warszawa 1887, s. 273.

²⁹ Chlebowski, B., Szymanowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XII, Warszawa 1892, s. 112.

³⁰ Chlebowski, B., Przybysławice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. IX, Warszawa 1888, s. 202.

³¹ Chlebowski, B., Wilkowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XIII, Warszawa 1893, s. 480.

Konary, dawniej zwane Koniarami należały w XVI w. do Piotra Kochanowskiego, ojca Jana³². W XVII w. były już w rękach Sołtyków, z których wywodził się między innymi biskup krakowski, Kajetan Sołtyk, kuzyn właścicieli³³.

Ossolińscy od XV w. posiadali m. in. Dziewków od 1578 r.³⁴ W 1578 r. do Ossolińskich należało część Zakrzowa³⁵ i Pęczowa, a części były dzierżawione przez Linowskiego i Jana Przyłuskiego³⁶. Akta sądu grodzkiego w sprawie podziału majątku Hieronima Ossolińskiego między jego synów z końca XVII w. wymieniają jego włości jako³⁷: Ossolin z Zamkiem, dobra Wilkowice, Zakrzów, Dziewków (Dziwków), Pechów, Ramultowice, Klimontów, Goźlice, Nawodzice, Śniekozy (Szwekozy), Pokrzywianka (Koprzywianka).

Dla tej rodziny najważniejszy był Ossolin. Oryginalnie gałąź Toporczyków, osiadła tam i zaczęła określać się „z Ossolina”. Stali się oni późniejszymi Ossolińskimi. Długosz wspomniał piętnastowiecznego dziedzica ossolińskiego, którym był Andrzej Klimuntowski Toporczyk. W okolicy wsi były karczmy, a całość Ossolina płaciła proboszczowi goźlickiemu. W XVIII w. Józef Salezy Ossoliński poprosił króla o zgodę na targ w Ossolinie w poniedziałek a jarmarki w wigilię N.P. Gromniczej, Niedzieli Przewodniej, po Zielonych Świątkach, na św.św. Rocha i Jana Kantego oraz wigilię św. Mikołaja. Rodzina nabierała władzy, rosły jej wpływy a członkowie piastowali ważne stanowiska w administracji. W 1633 r. Jerzy Ossoliński otrzymał tytuł książęcy od papieża Urbana VIII, potwierdzony przez cesarza Ferdynanda II, co zaliczało Ossolińskiego do książąt Świętego Cesarstwa Rzymskiego. Z tej okazji, będąc niejako zobligowany wznosił w rodzinnym gnieździe zamek. Renesansowy pałac przechodził jednak do różnych rodzin, do Ossolińskich wrócił w 1755 r. W 1638 r. właśnie przypadek Ossolińskiego, używającego tytułu książęcego stał się przyczynkiem do ustanowienia prawa, wykluczającego legalność

³² Konary [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. IV, Warszawa 1883, s. 319.

³³ Chmielnicki, ..., s. 9.

³⁴ Dziewków [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. II, Warszawa 1881, s. 292.

³⁵ Chlebowski, B., Zakrzów [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XIV, Warszawa 1895, s. 322.

³⁶ Chlebowski, B., Pęczów [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VIII, Warszawa 1887, s. 33.

³⁷ Kukliński, ..., s. II.

zagranicznych tytułów szlacheckich, stojących w sprzeczności z prawem Rzeczypospolitej³⁸.

W końcu XVIII wieku sporządzono spis „księstwa ossolińskiego” wymieniając dobrze zachowany zamek z kaplicą i księgozbiorem. Kaplica betlejemka, zbudowana w 1640 kryta darnią na ziemi sprowadzonej z Ziemi Świętej miała postać kopca³⁹. Przynależał do niej także dzwonek z Loretu w murowanej wieżycze, domek pustelniczy, wszystko okolone murem. Przysionek w postaci arkady, z tablicą „Christoq. Nato D.O.M. Filio O.P.F. Max. – Sacellum hoc ad normam Bethlemicam Christo Asia, Georgius de Tęczyn S.R.J. Princeps, ac Dux is Ossolin Spm (supremus) R.P. Cancellarius circa 1640 erexit. Joseph Salezius Com. de Tęczyn Podla, Palat, Sandom., Chmielni., Sokolovien. etc. Prefectus, Ord. P. Eques restauravit. Praebendam erexit, elegantiori structura ac varia supellectili auxit ac ornavit 1760.”⁴⁰.

Pierwotne założenie zamku to kwadrat o grubych murach, zwanych w XIX staroświeckimi. Położony na wzniesieniu. Parter z dwoma piętrami okalał dziedziniec brukowany z kanałem. Zamek posiadał 22 główne pomieszczenia, ale poza tym schowki i gabineciki, dwie sale, bibliotekę zdobioną złoceniami i portretami. Posadzki i kominy w czterech pokojach, posadzki marmurowe, ale czasem ze złoceniami. Sale z sufitem o 43 belkach, z balasami, pod nimi zawieszonych było sześć bukietów. Między belkami były różne malowidła, w tym miast i okrętów. Na ścianach portrety. W jednej sali dwie kamienne rzeźby z herbami Ossolińskich w ręce. W niej też obraz przedstawiający wjazd Ossolińskiego do Rzymu.

Zamek posiadał trzy bramy, w stronę Sandomierza, z pomieszczeniem nad nią. Druga, z kamienia ciosanego, ze zwodem i z herbem Toporczyków była ulokowana nad fosą. Na tej bramie wisiała także tablica z łacińskim napisem, z błędami przepisany do inwentarza 1755 r. Na trzeciej bramie, o gipsowym froncie umieszczono napis „Sibi suisque commodo et universae

³⁸ Baliński, M., Lipiński, T., Starożytna..., s. 303.

³⁹ Chmielnicki, ..., s. 40.

⁴⁰ Chlebowski, B., Ossolin [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VII, Warszawa 1886, s. 657.

familiae ornamento"⁴¹. Poza tym do założenia pałacowego należał renesansowy ogród, z którego w XIX wieku pozostało kilka drzew.

W Górkach Zbigniew Ossoliński zbudował dla siebie ceglany, parterowy renesansowy pałacyk. Wykończony przed jego śmiercią w 1623 r. był na tyle blisko klasztoru, by stary Ossoliński urządzał sobie spacery na pogadanki z zakonnikami⁴². W połowie XIX w. budynek wyremontował i rozbudował Julian Ledóchowski, a w 1896 r. Karski. Obie prace wykonali architekci Marconi, pierwszą Henryk, drugą syn, Władysław.

W chwili śmierci Jerzego Ossolińskiego w 1650 r. w Klimontowie trwała już budowa kościoła św. Józefa, a miasto, wkrótce najebrane przez Szwedów było bogate, o czym świadczą podziemia w stylu podobnym do opatowskich i sandomierskich⁴³. Jeszcze przed potopem pozostawało ono w rękach wdowy po Ossolińskim. Miasto zostało napadnięte dwa razy. Szwedzi złupili je i podpalili oba kościoły wychodząc z Sandomierza w 1656 r. W marcu 1657 r. wojska Rakoczego, który w tym czasie napadł na Rzeczypospolitą od południa złupiły miasto. Dopiero jeden z wychodzących oddziałów zaatakowali chłopci goźlicy i ossolińscy pod wodzą Nikisiołki z Klimontowa. Dramatu dopełniła zaraza w 1663 r.

W drugiej połowie XVII w. Klimontów przechodzi w ręce Kalinowskich, poprzez mariaż z córką Jerzego, Urszulą Brygidą. Staraniem Kalinowskich Jan Sobieski nadaje miastu ordynację, nowe władze miejskie miały prawo rozpatrywać sprawy cywilne i kryminalne, nawet karać śmiercią.

Tak samo jak do Kalinowskich, Klimontów przechodzi do Morsztynów przez małżeństwo córki Heleny. Jakub Morsztyn, późniejszy wojewoda sandomierski jednak nie interesował się ani miastem ani kolegiatą, której proboszcz wystąpił na drogę sądową, by wygzekwować sumy na dokończenie budowy Ossolińskich. Po nich nastali Sanguszkowie z Wielkiego Księstwa Litewskiego, a w 1740 r. miasto przechodzi do Denhoffów, spokrewnionych z Ossolińskimi, a następnie do Ledóchowskich. Antonii Ledóchowski, syn Franciszka, który przejął miasto, przeprowadził się tu sprzedając rodzinne dobra na Wołyniu. Był posłem Sejmu Czteroletniego, kawalerem

⁴¹ Zwaliska zamku i kaplica betleemska w Ossolinie, *Tygodnik Ilustrowany*, tom VI, 1862, nr 164, s. 196.

⁴² Niebelski..., s. 22, 42.

⁴³ tamże, s. 32.

najważniejszych odznaczeń i poważną figurą w państwie. Do jego dóbr należały poza Klimontowem, Górki, Pokrzywianka, Nowa Wieś, Szymanowice, Pęczów, Pechowiec, Zakrzów, Nawodzice, a także Ossolin z Dzewkowem, Adamowiczami, Śniekozami, Goźlicami, Żukowem, Wilkowicami, Sternalicami, Uzarzami, Osinami, Smerdynią, Łukawicą⁴⁴. Nowi właściciele przypadli na okres dużego niepokoju. O ile przez ostatnie stulecie miasto i okolica próbowały się podnieść z najazdu szwedzkiego, o tyle rozbiory odciągały jedynie bogactwo.

W 2. połowie XVI wieku większość miejscowości na terenie obszaru dzisiejszej gminy Klimontów była własnością szlachecką⁴⁵, z wyraźną przewagą własności Ossolińskich. Wyjątkiem były Krobelice, stanowiące własność klasztoru koprzywnickiego, w XVII w. także Olbierzowice stały się posiadłością kościelną, wobec przejęcia całej parafii przez dominikanów klimontowskich⁴⁶.

Tabela 1. Wykaz XIX wiecznych miejscowości leżących w granicach dzisiejszej gminy Klimontów.

Miejscowości dzisiejszego terenu gminy Klimontów w XIX wieku					
miejsowość	Liczba mieszk. w 1827 r.	liczba mieszk. (_ r.)	liczba domów w 1827 r.	liczba domów (_ r.)	uwagi
Byszów i Byszowska-Kępa ⁴⁷	164	205 (1880 r.)	27		gorzelnia
Dzewków ⁴⁸		60 (1881 r.)		10 (1881 r.)	
Goźlice ⁴⁹	139	240 (1881 r.)	24	39 (1881 r.)	kościół parafialny
Górki (dawniej Klimontów) ⁵⁰	213	215 (1881 r.)	15	20 (1881 r.)	2 gorzelnie, 6 młynów, 6 wiatraków, młynek do gipsu, tartak, cegielnia, wapiennik,

⁴⁴ tamże, s. 38.

⁴⁵ Atlas historyczny Polski. Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI w, cz. I, mapy, plany, Warszawa 1993.

⁴⁶ Olbierzowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VII, Warszawa 1886, s. 446.

⁴⁷ Byszów [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. I, Warszawa 1880, s. 515.

⁴⁸ Dzewków [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. II, Warszawa 1881, s. 292.

⁴⁹ Goźlice [W:] tamże, s. 761.

⁵⁰ Górki [W:] tamże, s. 714.

					szkoła początkowa ⁵¹
Klimontów ⁵²	1314	1929, w tym 1318 Żydów 1862 r.), 2654, w tym 1294 mężczyzn, 1350 kobiet w obrębie miasta i 419 na ziemi miejskiej (1883 r.)	118	133, w tym 31 murowa- nych (1862 r.) 133, w tym 40 murowa- nych (1883 r.)	klasztor dominikański, murowany kościół parafialny, szkoła początkowa, schronienie dla 8 starców i kalek, gorzelnia, browar, olejarnia, 5 młynów wodnych, młyn do gipsu, tartak, piec wapienny, cegielnia, pokłady kamienia i gipsu
Kroblice Pęczowskie ⁵³	40	65 (1883 r.)	5	8 (1883 r.)	
Krobelice ⁵⁴	68	171 (1883 r.)	14	27 (1883 r.)	
Konary ⁵⁵		292 (1883 r.)		52 (1883 r.)	<p>dobra konarskie w XIX w. składały się z folwarków Konary i Reklew, Wsi Konary, Wola Konarska, Kujawy.</p> <p>Folwark Konary o powierzchni 426 mórg składał się z gruntów ornych i ogrodów, 17 mórg łąk, 16 mórg pastwisk, 142 mórg lasów, oraz 14 mórg placów i nieużytków, razem 615 mórg. 2 budynki murowane, 13 drewnianych.</p> <p>Folwark Reklew to 104 morgi orne i ogrody, 6 mórg łąk, 2 morgi placu i nieużytków, razem 112 morgi. 4 budynki drewniane i młyn wodny. Wieś Konary 43 osad z 416 mórg gruntu. Wola Konarska 6</p>

⁵¹ tamże

⁵² Klimontów [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. IV, Warszawa 1883, s. 150.

⁵³ Kroblice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. IV, Warszawa 1883, s. 678.

⁵⁴ Krobelice [W:] tamże, s. 678.

⁵⁵ Konary [W:] tamże, s. 319.

					osadników z 29 morgami, Kujawy 16 osad z 135 morgami
Nasławice ⁵⁶	60	198 (1885 r.)	22	26 (1885 r.)	Nasławice, razem z folwarkiem Krzeczkowice zajmowały grunty orne, pastwiska, ogrody, łąki, 6 budynków murowanych i 17 drewnianych. Były tam także pokłady kamienia
Nawodzice ⁵⁷	56	546 (1885 r.)	504	71 (1885 r.)	14 karczem z rolami, 3 folwarki szlacheckie (militaria), młyn z rolą
Nowa Wieś ⁵⁸	220	307 (1888 r.)	30	38 (1888 r.)	
Olbierzowice ⁵⁹	74	150 (1888 r.)	16	31 (1888 r.)	drewniany kościół parafialny, szkołę początkową ogólną, dom dla ubogich
Ossolin	106	163 (1886 r.)	24	18 (1886 r.)	dobra Ossolin składały się ze wsi i folwarku, oraz wsi Wilkowice i Dziewków, osiedla Tęczypol ⁶⁰
Pęczów ⁶¹	238	356 (1887 r.)	29	50 (1887 r.)	dobra Pęczów składały się w 1885 roku z folwarku Pęczów i Pęchowiec, attynencji Tęczypol, wsi Pęczów i Pęchowiec, Śniekozy, Kroblice. Folwark Pęczów ok. 580 mórg, roli, pastwisk, łąk i ogrodów, 4 budynki murowane i 18 drewnianych. Folwark Pęchowiec ok. 112 mórg ról, ogrodów i łąk, 4 drewniane budynki
Pęchowiec ⁶²	64	75	7	9	karczma

⁵⁶ Chlebowski, B., Nasławice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego, t. VI, Warszawa 1885, s. 926.

⁵⁷ Chlebowski, B., Nasławice [W:] tamże, s. 938.

⁵⁸ Chlebowski, B., Nowa Wieś [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VII, Warszawa 1888, s. 201.

⁵⁹ Olbierzowice [W:] tamże, s. 446.

⁶⁰ Chlebowski, B., Ossolin [W:] tamże, s. 657.

⁶¹ Chlebowski, B., Pęczów [W:] Słownik geograficzny Królestwa..., t. VIII, Warszawa 1887, s. 33.

dawniej Panchowice		(1887 r.)		(1887 r.)		
Płaczkowice ⁶³	61	103 (1887 r.)	11	11 (1887 r.)	karczma	
Pokrzywianka	155	242 (1887 r.)	17	37 (1887 r.)		
Przybysławice ⁶⁴	85	193 (1888 r.)	16	24 (1888 r.)	urząd gminny, W 1881 r. folwark posiadał 348 mórg ogrodów, ról, łąk, lasów i pastwisk, zbiornik wodny, 3 budynki murowane i 9 drewnianych, cegielnię. Wieś Przybysławice posiadała 23 osady, wieś Borek Przybysławski albo Szlachecki 7 osad	
Rogacz ⁶⁵					w 1881 r. folwark oddzielony od dóbr Przybysławice, ok. 228 mórg ról, ogrodów, pastwisk, lasów, 4 budynki drewniane	
Rybnica ⁶⁶	Górna	6	10 (1889 r.)	2	77 (1889 r.)	tartak i młyn do mielenia gipsu
	Dolna	16		4		
Szymanowice Dolne ⁶⁷	134	298 (1892 r.)	26	30 (1892 r.)	wieś i folwark Młyn wodny, olejarnia, cegielnia	
Szymanowice Górne	65	44 (1892 r.)	6	10 (1892 r.)	w 1881 r. oba folwarki Ledóchowskiego miały ok. 740 mórg ról, ogrodów, łąk, pastwisk, wód i lasów urządzonych. 1 budynek murowany i 15 drewnianych	
Śniekozy ⁶⁸					21 osad	

⁶² Chlebowski, B., Pęchowiec [W:] tamże, s. 33.

⁶³ Chlebowski, B., Płaczkowice [W:] tamże, s. 273.

⁶⁴ Chlebowski, B., Przybysławice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. IX, Warszawa 1888, s. 202.

⁶⁵ Rogacz [W:] tamże, s. 656.

⁶⁶ Rybnica [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. X, Warszawa 1889, s. 60.

⁶⁷ Chlebowski, B., Szymanowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XII, Warszawa 1892, s. 112.

⁶⁸ Chlebowski, B., Pęchów [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VIII, Warszawa 1887, s. 33.

Tęczynopol ⁶⁹	32		15	1 (1892 r.)	
Ułanowice ⁷⁰		154 (1892 r.)	17	20 (1892 r.)	gorzelnia, stary dwór modrzewiowy. W 1885 r. folwark o powierzchni 573 mórg
Węgrce Szlacheckie ⁷¹	65	80 (1893 r.)	15	10 (1893 r.)	w 1885 r. folwark posiadał 250 mórg gruntów ornych, ogrodów, łąk, pastwisk, 3 budynki murowane i 3 drewniane. Wieś posiadała 9 osad
Wilkowice ⁷²	69	212 (1893 r.)	16	17 (1893 r.)	
Wola Konarska		70 (1883 r.)		7 (1883 r.)	138 mórg dworskich i 28 włościńskich ⁷³
Zagaje ⁷⁴	14	28	4	5	
Zakrzów ⁷⁵	162	248 (1895 r.)	21	31 (1895 r.)	karczmy, dobra Zakrzów po segregacji w 1888 r. składały się z folwarków Zakrzów i Grabiny inaczej Woli Zakrzewskiej o powierzchni 691 mórg, z 1 budynkiem murowanym i 22 drewnianymi. Folwark Grabina miał 273 morgi, 7 budynków drewnianych i pokłady piaskowca i wiatrak. Wieś Zakrzów miała 39 osad, wieś Wólka Zakrzewska 4 osady, Wieś Goźlice 22 osady

XIX wiek

W XIX w. Klimontów wszedł z manufakturą, która nie wytrzymała jednak konkurencji pobliskiego Staszowa⁷⁶.

⁶⁹ Tęczynopol [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XII, Warszawa 1892, s. 328.

⁷⁰ Chlebowski, B., Ułanowice [W:] tamże, s. 792.

⁷¹ tamże

⁷² Chlebowski, B., Wilkowice [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XIII, Warszawa 1893, s. 480.

⁷³ Konarska Wola [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. IV, Warszawa 1883, s. 318.

⁷⁴ Zagaje [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. XIV, Warszawa 1895, s. 257.

⁷⁵ Chlebowski, B., Zakrzów [W:] tamże, s. 322.

⁷⁶ Niebelski..., s. 37.

Mieszkańcy, nie licząc trzech zaraz i pożaru z 1819 r. powoli się bogacili. Poza sądem gminnym, powołanym w 1876 r., Klimontów posiadał stację pocztową z telegrafem.

Żydzi klimontowscy posiadali drewnianą bożnicę, wzniesioną przed 1727 r.⁷⁷ W połowie XIX w. wzniesli budynek murowany, późnoklasycystyczny z jońskim portykiem, we wschodniej części miasta. W pobliżu powstały dom rabina, łaźnia i drewniany szpital oraz dwie szkoły. Stara synagoga musiała istnieć jeszcze po wybudowaniu nowej, gdyż była mniej więcej w tym momencie remontowana. Nowy budynek doczekał się w późniejszym okresie przeróbek.

Szkoła parafialna, założona przez Jerzego Ossolińskiego stała się w XIX stuleciu szkołą miejską, przeniesioną następnie do starego przytułku dla starców, która to fundacja liczy się od Zbigniewa i Jerzego Ossolińskich przez Ludwikę i Antoniego Ledóchowskich, następnie w połowie wieku z miejskiej stała się regionalną, w kurateli władz miejskich⁷⁸.

Ossolin w nowym, XIX w. także posiadał szkołę początkową ogólną, oraz ruiny zamku. W 1816 roku, przy protestach rodziny zamek, wspaniały renesansowy pałac kazał zburzyć Antoni hrabia Ledóchowski, podobno spodziewając się znaleźć w nim skarby pozostałe po Ossolińskich. Pozostała okrągła baszta z częścią ściany i arkadowy most, oraz brama wjazdowa z tablicą. Ruiny do stanu obecnego doprowadziły działania wojenne i zapotrzebowanie na kamienny materiał do naprawy dróg w 1945 r.

Inną hipotezą zburzenia zamku była niechęć Ledóchowskiego do przepychu, jakiemu z głupoty miałby chcieć sprostać przyszły dziedzic, jeden z jego synów. Choć skarby były w opowieściach ludowych dobrze znane, po wysadzeniu zamku znalazł się ponoć jedynie srebrny kredens, zniszczony spadkiem z gruzów w trakcie wysadzania.

Dla kontrastu Antonii Ledóchowski zapisał się także w pamięci jako człowiek wrażliwy na krzywdę, fundator szpitala dla starców i człowiek skromny, który po śmierci żony wybrał stan duchowny⁷⁹.

W 1868 r. dobra Ossolin składały się ze wsi i folwarku, oraz wsi Wilkowice i Dziewków, oraz osiedla Tęczypol⁸⁰.

---

⁷⁷ tamże, s. 38, 44.

⁷⁸ tamże, s. 44.

⁷⁹ Chmielnicki, ... , s. 40.

Dobra olbierzowickie po 1864 r. rozparcelowano na zagrody dla zwolnionych po odbyciu 25 letniej służby byłych żołnierzy cara Mikołaja I i weteranów wojny rosyjsko-tureckiej 1855-6 r.⁸¹ W 1905 r. postawiono szkołę murowaną naprzeciw kościoła. Modrzewiowy kościół z 1468 r. rozebrano, podobno z powodu złego stanu w 1910 r., a na jego miejscu postawiono murowany neogotycki projektu Stefana Szyllera. Wikariat wzniesiono z materiałów z rozebranego kościoła.

Czas przed powstaniem styczniowym i sam jego okres to czas niezwyklej aktywności mieszkańców regionu. Brali oni udział w manifestacjach patriotycznych. Pamięci zamordowanych w Warszawie postawiono w Klimontowie przed cmentarzem kościoła parafialnego krzyż, na jego miejscu w dwudziestoleciu ustawiono pomnik powstańcom 1863 r.

Kurhan na cmentarzu poza ówczesną wsią Olbierzowice łączono z najazdem szwedzkim⁸², ale i na nim znajdują się mogiły powstańców styczniowych.

Działania zbroje powstania nie ominęły terenów dzisiejszej gminy. W bitwie pod Rybnicą 20 X 1863 r. przemierzający okolicę powstańcy odnieśli zwycięstwo i kontynuowali marsz w kierunku Jurkowic, gdzie znów starli się z Rosjanami. Tutaj jednak, ufortyfikowawszy się w owczarni dworskiej zostali pokonani i rozbici. Z podpalonej owczarni uratowało się niewielu. Polegli pod Jurkowicami spoczęli na cmentarzu w Olbierzowicach, cześć natomiast w Klimontowie. Znajdowali się pomiędzy nimi brat gubernatora radomskiego, Białoskórski i dr Dowgiałło, właściciel Witowic i Pełczyc. Poległym pod Rybnicami A. Petrow spod Wiązownicy postawił pomnik z krzyżem prawosławnym i napisem „na pamiątkę poległym wojakom w 1863 roku”.

Okręg powiatów kieleckiego, opatowskiego i sandomierskiego był terenem działań pułkownika Ksawerego Czengiery, który rozbił powstańców pod Jurkowem⁸³. W ramach represji popowstaniowych wiele miast i miasteczek straciło prawa miejskie, los ten ominął Klimontów, dopóki w 1870 r. sami mieszkańcy nie poprosili o obniżenie statusu, co dla zubożałego po pożarze w 1864 r. miasta było ważne ze względu na mniejsze podatki⁸⁴.

⁸⁰ Ossolin [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. VII, Warszawa 1886, s. 657.

⁸¹ Chmielnicki, ..., s. 1.

⁸² tamże, s. 5.

⁸³ Niebelski..., s. 45.

⁸⁴ tamże, s. 48.

Koniec wieku przyniósł zmiany własności najważniejszych majątków. Po Ossolińskich dobra klimontowskie przejął w spadku rodzinnym ród Morsztynów, po nich Ledóchowscy, a w 1881 r. Karscy. Składały się na nie w tedy folwarki: Górki, Julianów, Nawodzice, Smerdynia, folwarki pomocnicze: Żyznów, Rybnica, Nowa Wieś, Szymanowice Górne i Podgórne, razem 29 budynków murowanych i 115 drewnianych na 5893 morgach, ubezpieczonych na 78600 rubli. Dobra ossolińskie sprzedał Ignacy Hilary, syn Antoniego Ledóchowskiego, klimontowskie przeszły w 1881 r. w ręce Stanisława Karskiego wskutek rodzinnych niesnasek⁸⁵, który następnie podzielił je na dwóch synów, Michała, dziedzica Kurowa i Włodzimierza na Klimontowie. Michał dodatkowo zakupił Ossolin od ostatniego potomka starego rodu, Jerzego Ossolińskiego, syna Feliksa w 1901 r. Także dobra Górki przeszły w ręce Karskiego⁸⁶.

Michał i Włodzimierz Karscy oraz Stefan Chajecki, pan ułanowski, a nawet proboszcz, ksiądz Kukliński finansowali działalność doktora Jakuba Zysmana, który przeszedł z judaizmu na protestantyzm, a który był w regionie animatorem i współinicjatorem wielu przedsięwzięć jak sklep „Spółka Komandytowa” i Klimontowskie Towarzystwo Pożyczkowo-Oszczędnościowe⁸⁷. Okres przełomu wieków i przed Wielką Wojną 1914 r. był dobrym czasem dla Klimontowa i regionu, prawdziwie pospolitego ruszenia i pracy organicznej. Działalność zarówno władz gminy: powiększenie szkoły, wyposażenie straży pożarnej, jak i obywateli: strażacy wystawili ze składek murowaną remizę, szła z pożytkiem dla całości regionu. Karscy łożyli na brukowanie ulic i ustanawianie połączeń z głównymi traktami powiatu. Jednocześnie jednak właśnie oni przekonali, by przenieść telegraf z Klimontowa do Opatowa.

Przełom wieków w Klimontowie to nieudana próba powołania fabryki narzędzi Jana Zawadzkiego⁸⁸. W tym czasie znikły garbarnia i browar. Ostał się młyn wodny Karskiego, oraz olejarnie, fabryka wody sodowej, rzeźnia, piekarnie, jatki i masarnie, działały także apteka.

---

⁸⁵ tamże, s. 48.

⁸⁶ Górki [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. II, Warszawa 1881, s. 714.

⁸⁷ Niebelski..., s. 51.

⁸⁸ tamże, s. 56.

XX wiek

18 VIII 1914 pod Pęczowem starli się dragoni austriaccy i kozacy⁸⁹. Miasto przechodziło z rąk rosyjskich w ręce austriackie i z powrotem, by 3 i 4 X rozegrała się artyleryjska bitwa, w której pociski austriackie spod Jurkowa, Julianowa, Szymanowic i Ułanowa leciały do Adamowic i Pęczowa nad Klimontowem. Pamiątką tej bitwy, poza niewielkimi uszkodzeniami jest zbiorowa mogiła żołnierska. Przez jakiś czas Austriacy siedzieli w Klimontowie, poczym wycofali się, by wrócić na wiosnę 1915 r. W tych działaniach brała udział 1 Brygada Legionów, walcząc między innymi pod Konarami. Została tu zainstalowana wojskowa komenda austriacka, rozbrojona w 1918 r. Koniec wojny to powrót w rodzinne strony Brunona Jasieńskiego, syna doktora Zysman. Powstają Seminarium Pedagogiczne Nauczycielskie, oraz szkoła elementarna i Kółko Rolnicze, choć podobne istniały także w XIX w. Później powołano także Zasadniczą Szkołę Zawodową dla dziewcząt siostr skrytek.

W 1939 r. Klimontów upadł po 7 września. Żandarmeria niemiecka zakwaterowała się w budynkach klasztoru i szkoły. Do Klimontowa wysiedlono z Warszawy, Zduńskiej Woli i Przasnysza mieszkańców tych miast, w tym wykładowców akademickich.

Natomiast getto klimontowskie, założone w 1940 r. gromadziło poza lokalną ludnością radomian, łodzian, a nawet mieszkańców poznańskiego. W rok po założeniu hitlerowcy przesiedlali tu Żydów wiedeńskich. 29 października 1942 r. zlikwidowano getto, przewożąc jego mieszkańców do Trebłinki⁹⁰. Niewielu uratowało się tak z getta jak i transportów śmierci. Niestety także niewiele osób uratowało się spośród uratowanych.

W strukturach podziemia teren gminy Klimontów przynależał jako Podobwód II Klimontów kryptonim „Czeremcha” do Obwodu Sandomierz i Okręgu Radomsko-Kieleckiego „Jodła”. Ok. 100 młodych działało w podziemiu AK, BCH i NSZ, w tym ok. 30-40 z Klimontowa. W 1940 r. zaczął działać oddział z okolic Tarnobrzega, „Jędrusie”. 26 I 1943 r. uderzyli oni na starą synagogę w Klimontowie, gdzie mieścił się niemiecki skład zrabowanego mienia

---

⁸⁹ tamże, s. 61.

⁹⁰ tamże, s. 81.

żydowskiego. Głośna akcja udała się bez strat własnych⁹¹. Latem tego roku powstał oddział „Grupa Lotna”.

Administracja

Dzisiejszy obszar gminy Klimontów leży na terenie będącym zawsze częścią ziemi sandomierskiej. Sandomierz, posiadający status porównywalny z Krakowem w XI w., był administracyjnym ośrodkiem jednostki obejmującej m. in. większość dzisiejszego województwa świętokrzyskiego, z którym to terenem, oraz ziemią radomską stanowi historycznie i tradycyjnie jedną krainę. Obszar ten ma swoje korzenie najprawdopodobniej jeszcze w przedpiastowskiej epoce plemiennej,⁹². Obszar ten został województwem w odnowionym Królestwie Polskim w XIV w. Teren gminy Klimontów zawsze znajdował się na terenie powiatu sandomierskiego i razem z nim przechodził w czasie reform administracyjnych znalazł się w województwie sandomierskim, jego spadkobierczyni, guberni radomskiej, następnie z województwa kieleckiego do tarnobrzesckiego, by obecnie znaleźć się w granicach województwa świętokrzyskiego.

Od reformy administracyjnej w 1867 r. tereny dzisiejszej gminy Klimontów znajdowały się w granicach dwóch gmin, gminy Klimontów, której ośrodkiem administracyjnym były Przybysławice⁹³, oraz gminy Górki, od Górek, czyli dawnego Klimontowa. W 1915 r. władze okupacyjne cesarsko-królewskie zmieniły jej nazwę na Gmina Jurkowice, od pobliskiej wsi, a nazwa obowiązywała przez dwudziestolecie międzywojenne i czasy po niej. Urząd tej gminy znajdował się w Pełczycach Górnych⁹⁴ (obecnie Gmina Bogoria). Obie gminy rozciągały się poza dzisiejszy obszar. Do gminy Górki należały wsie: Brodowa-góra, Budy, Domaradzice, Julianów, Jurkowice, Józefów, Konary, Konarska-Wola, Kujawy, Łukawica A i B, Moszyny, Nawodzice, Nowa-wieś, Olbierzowice, Opalina, Pełczyce-dolne i górne, Pęstawice, Pęstawka-kolonia, Pęstawka-osada, Podgórze, Podlasie, Pokrzywianka, Rajmuntowice, Rybnica, Smerdynia, Stradówek, Szczeglice, Szymanowice-dolne i górne, Ułanowice,

---

⁹¹ tamże, s. 76.

⁹² Arnold, S., Podziały administracyjne woj sandomierskiego, Kielce 2001, s. 6.

⁹³ Chlebowski, B., Klimontów [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. IV, Warszawa 1883, s. 150.

⁹⁴ Chmielnicki, ..., s. 1.

Witoldów, Witowice, Wolica, Wróblów, Wysoczki-duże, małe i średnie, Zagaje, Zagórzycy, Zielonka, Żyżnów. Natomiast w skład gminy wchodziły: Adamowicze, Bieradz, Bugaj, Byszów, Byszewska Kępa, Chobrzany, Dziewków, Faliszowice, Goxlice, Jachimowice, Jankowice Górne, Kaczkówek, Klimontów, Borek Klimontowski, Kozinek, Kroblice, Krzeszkowice, Nasławice, Ossolin, Pęczów, Pechowiec, Płaczkowice, Postronna, Przybysławice, Borek Przybysławski, Rogacz, Ryłowice, Straczków, Śniekozy, Tęczypol Ossoliński, Tęczypol Piechowski, Wilkowice, Zakrzów, Wola Zakrzowska Żuków⁹⁵.

Na terenie obecnej gminy znajdowały się trzy ośrodki parafialne, w Olbierzowicach, Goźlicach i Klimontowie, oraz krańcowe tereny parafii Chobrzany w Byszowie, Pokrzywnicy, do której należały Kępie, a także Mydłowa z Berdzem, Kozinkiem i Płaczkowicami.

Układ dwóch gmin został zachowany także po II wojnie światowej, a kolejnym znaczącym okresem było rozbitcie w latach 50. XX wieku systemu gmin i zastąpienie go radzieckim systemem gromad, o mniejszej powierzchni. Zlikwidowano także powiaty a przywrócenie systemu gminnego, w postaci bliskiej historycznej nastąpiło dopiero w 1972 r., a weszło w życie z dniem 1 stycznia 1973 r.⁹⁶

5.2.2. Materialne elementy krajobrazu kulturowego

Położona w Zachodniej części Powiatu Sandomierskiego gmina Klimontów stanowi jego niezwykle cenne bogactwo zarówno pod względem ukształtowania terenu, które jest niezwykle atrakcyjne, ale również pod kątem wartości dziedzictwa kulturowego.

Tereny omawiane od tysięcy lat stanowią element szerszego obszaru osadniczego Sandomierszczyzny, której intensywne osadnictwo sięga okresu neolitu. W tym właśnie okresie przybywają na te tereny pierwsi rolnicy i rozpoczynają historię rolnictwa na interesujących nas obszarach.

⁹⁵ Chlebowski, B., Klimontów [W:] Słownik geograficzny Królestwa Polskiego..., t. IV, Warszawa 1883, s. 150.

⁹⁶ Ustawa z dnia 29 listopada 1972 r. o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych Dz.U. z 1972 nr 49 poz. 312., [online] [dostęp 15 V 2012] <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19720490312>

O wczesnych dziejach tej ziemi jako obszaru rolniczego świadczą liczne osady, cmentarzyska i kurhany a także niezliczone ślady osadnicze, jakie na tych terenach odnaleźli naukowcy. W okresie historycznym obszar gminy przekształca się w ściśle zaplecze osadnicze ważnego ośrodka państwowości, jakim był Sandomierz.

Fakt ten sprzyja nie tylko rozwojowi obszarów dzisiejszej gminy, ale również w pewien sposób determinuje przebieg procesu historycznego na tych terenach. Badając wspomniany proces kształtujący dzieje tego terenu możemy stwierdzić, iż w wyniku bliskości Sandomierza i urodzajności gleb ukształtowania terenu i ogólnego położenia gminy stała się ona areną wspaniałej historii. Większość, bowiem wielkich i ważnych historycznie wydarzeń naszej narodowej historii miało swe ważne epizody na omawianym terenie, co sprawia, że gmina Klimontów ze swą bogatą historią stanowi nieodłączny element historii narodowej. Wspomniana bogata historia gminy wpłynęła na dużą ilość zabytków stanowiących ich świadectwo.

Zabudowa sakralna

Na omawianym terenie stosunkowo wcześnie, bo już w średniowieczu pojawiły się pierwsze parafie, na co miał wpływ wyżej wspomniany fakt, czyli przynależność tych terenów do ścisłego centrum osadniczego centralnej części ziemi sandomierskiej.

Pierwszymi parafiami były Goźlice oraz Olbierzowice, zaś niektóre obszary obecnej gminy należały do parafii ościennych. Sama parafia klimontowska powstała późno, bo w XVII w. Z zabudowy sakralnej, jaka dziś znajduje się na omawianym terenie wspomnieć należy kościół w Goźlicach, cenną budowlę, która obecnie stanowi ważną dominantę krajobrazową północnych obszarów gminy.

Świątynia w Olbierzowicach jest szczególnie ważnym składnikiem krajobrazu zachodniej części gminy, gdyż położony na wzgórzu, posiadający niezwykle wysoką wieżę, kościół jest widoczny z odległości kilkunastu kilometrów i dominuje nad doliną Koprzywianki, posiadając łączność widokową ze świątyniami Klimontowa.

Kościóły w Klimontowie to podstawowe dla charakteru ośrodka obiekty, położone w zachodniej części miasteczka. Obydwie świątynie, prócz bogactwa architektonicznego i wartości historycznej stanowią podstawę wartości w miejscowym krajobrazie kulturowym. Wspomniane obiekty są ze sobą połączone liniami kulturowymi i wzbogaconymi o połączenia z pobliskim wspomnianym kościołem w Olbierzowicach

Cmentarze

Tereny gminy Klimontów to przez wieki nie tylko gęsto zabudowany obszar rolniczy, ale także arena wielu czasem tragicznych wydarzeń historycznych.

Owoce tego stanu rzeczy jest niezwykle bogactwo nekropolii na terenie gminy, bowiem prócz spotykanych wszędzie nekropolii parafialnych mamy tu wiele wojskowych, zwłaszcza z czasów Wielkiej Wojny.

Pierwszą grupę stanowią cmentarze w Goźlicach, Olbierzowicach oraz Klimontowie. Na wspomnianych nekropoliach możemy spotkać wiele nagrobków zabytkowych, niejednokrotnie będących dziełami sztuki kamieniarskiej, ponadto owe cmentarze stanowią swego rodzaju karty historii tej ziemi zapisane w nazwiskach ważnych rodów czy zwykłych mieszkańców pochowanych w tych miejscach.

Druga wspomniana grupa to cmentarze wojskowe, które są świadectwem burzliwego przebiegu na tym obszarze jednej z największych tragedii XX w., jaką była I wojna światowa, słusznie zwana Wielką. Wojna odcisnęła swoje piętno, czego symbolami są będący w rejestrze zabytków cmentarz w Adamczowicach oraz cmentarze, w Górach Pęczowskich, Beradzu oraz Pokrzywiance. Są to w dużym stopniu mało dostępne nekropolie, zwykle na terenach nienależących do zasobów gminnych, bowiem mieszczą się na obszarach leśnych, bądź prywatnych. W związku z tym działania ochronne napotykać na opór.

Kapliczki i krzyże

Nieodłącznym elementem polskiej wsi są krzyże i kapliczki przydrożne. Obszary gminy Klimontów nie są w tej kwestii wyjątkiem, bowiem tego typu zabytkami jest tu dość duże nasycenie. Praktycznie w każdej wsi w gminie

znajdują się obiekty kultu w postaci wspomnianych krzyży i figur. Podobnie jak w przypadku innych obszarów także i tu możemy je podzielić na kilka grup, zarówno pod względem architektury jak i fundacji.

Znakomitą większość stanowią krzyże na kamiennych cokołach oraz figury Matki Boskiej, rzadziej świętych Jana Nepomucena czy innych. Brak dużej ilości przedstawień św. Jana Nepomucena związany jest z małą ilością cechów wodnych, nad którymi budowano owe figury. Na terenie gminy większość figur to fundacje mieszkańców wsi, którzy stawiali je jako swoje wota, np.: za ominięcie walk frontalnych (Śniekozy) oraz dla upamiętnienia tragicznych wydarzeń jak np. śmierć braci Polaków w Śniekozach, którzy zginęli rozbrajając minę z czasów I wojny światowej. Dużą część fundowanych obiektów stanowią te związane z funkcjonowaniem ośrodków parafialnych oraz te fundowane przez ziemian, które znajdują się nieopodal dworów lub szlaków uczęszczanych przez właścicieli ziemskich przykładem figury przy pałacu w Górkach Klimontowskich oraz wzdłuż szosy Rzeszów-Radom, którą często podróżowano.

Obiekty dworskie

Dobre gleby, bliskość ośrodków ważnych politycznie jak wojewódzki Sandomierz czy sejmikowy Opatów i zastępcze Iwaniska powodowała wzrost atrakcyjności tych obszarów dla warstwy posiadającej. Skutkowało to dość dużym nasyceniem własnością szlachecką, dzięki czemu powstały tu przez setki lat siedziby ważnych rodów. Do naszych czasów przetrwało wiele z owych obiektów, pochodzą one głównie z XIX w. i stanowią w każdym przypadku swoje centrum miejscowego układu ruralistycznego jaki kształtował się przez wieki istnienia własności ziemskiej w tym obszarze. Zabudowa dworska znajduje się podobnie jak na innych terenach na wzgórzach stanowiących centralne punkty w poszczególnych miejscowościach, których zwykle przestrzeń podporządkowana była owym obiektom. Dziś ten układ został zakłócony przez parcelacje gruntów, komasację lub inne zjawiska związane z przemianami w okresie PRL. Nie mniej jednak nadal można wyczytać w krajobrazie dawne układy kształtujące się przez wieki.

Większość omawianych obiektów możemy podzielić na dwie grupy. Pierwsza to dwory i pałace w Górkach, drugie to ruiny zamków o charakterze obronnym.

Pierwsza grupa reprezentuje trzy dwory we wsiach: Nawodzice, Przybysławice oraz Pęczów. Są to nieduże murowane dwory, z których jeden w Przybysławicach jest odrestaurowany. Obiekt w Pęczowie znajduje się w trakcie prac, zaś w Nawodzicach stanowi obecnie ruinę i czeka na prace.

Osobne miejsce w tej grupie zajmuje Pałac w Górkach Klimontowskich, któremu została przywrócona dawna świetność, oraz zamek w Konarach i Pałac w Ossolinie, gdzie pozostały jedynie skromne relikty istnienia tych obiektów.

Zabytki techniki

Rolniczy charakter, jaki posiadał od tysiącleci omawiany teren nie sprzyjał powstawaniu dużej ilości obiektów związanych z techniką, które mogłyby przetrwać do dziś, skromna liczba tych budowli reprezentowana jest przez obiekty związane z gospodarką wodną, mianowicie młyny wodne oraz gorzelnia. Z pośród niewielu tych obiektów do naszych czasów zachowała się wspomniana gorzelnia w Nowej Wsi, która niestety poprzez liczne przebudowy w różnym okresie straciła na swym pierwotnym cennym charakterze, oraz kilka młynów wodnych, z których stosunkowo najlepszym stanie znajduje się ten w Rybnicy, zaś pozostałe w Górkach Klimontowskich oraz Szymanowicach są w zdecydowanie gorszym stanie, zwłaszcza ten w Górkach Klimontowskich wymaga prac ratunkowych.

Wszystkie te obiekty sięgają okresu przełomu XIX-XX w. i na stałe wykuły sobie miejsce w miejscowej historii, pamięci i oczywiście w krajobrazie.

Układ urbanistyczny i zabudowa prywatna

Jednym z cenniejszych elementów dziedzictwa Klimontowa jest jego układ urbanistyczny pochodzący z okresu 1604 r. - 2. poł. XIX w., oraz relikty pierwotnej zabudowy ośrodka. Sam układ urbanistyczny zachował się bez większego uszczerbku i dziś podziwiać można ten sam układ ulic, jakim przejeżdżali dawni właściciele Klimontowa. Na ten stan rzeczy wpływ miało zachowanie rozwoju Klimontowa i utrata jego praw miejskich w 1870 r. Brak

niektórych procesów urbanistycznych w okresie PRL-u oraz odpowiednia gospodarka przestrzenna władz.

W przypadku starej zabytkowej zabudowy stwierdzić możemy, iż w okresie powojennym doznała ona poważnych strat, bowiem praktycznie zanikła ona na terenach wiejskich, gdyż sukcesywnie ją wymieniano na nową. Na terenie Klimontowa liczne kamienice pożydowskie pochodzące z XVIII i XIX w. w dużej mierze zostały przekształcone, przebudowane lub często wyburzone co w pewien sposób zakłóciło pierwotny stan. Z pośród obiektów tego typu na czoło wysuwa się kamienica mieszcząca bank spółdzielczy oraz Urząd Gminy. Obiekt ten jest, bowiem niezwykle cennym dla nie tylko krajobrazu z racji swej ciekawej i pięknej architektury, ale i dla historii ośrodka, bowiem to tu działał dr. Zysman i jego kasa pożyczkowa. Obiekt ten jest obok zabudowy sakralnej podstawową wartością zabudowy Klimontowa.

Betlejek

Jedną z osobliwości terenów gminy a zarazem cennym zabytkiem jest tzw. „Betlejek”. Budowla symbolizująca grotę Narodzenia Pańskiego. Jest to murowano - ziemny obiekt z wieżyczką na szczycie kopca okrywającego wspomnianą grotę. Ufundowany przez Ossolińskich obiekt stanowi dziś miejsce kultu, gdyż odbywają się tam nabożeństwa. Szczególnie uroczyste wydarzenia religijne mają miejsce w czasie świąt Bożego Narodzenia. Owa niezwykła budowla stanowi dziś pewnego rodzaju centrum religijne i w pewien sposób stanowi element wspomagający budowy miejscowej tożsamości.

Synagoga

Omawiając pokrótce wartości środowiska kulturowego gminy Klimontów nie sposób nie wspomnieć o podstawowym składniku budowy dzisiejszego obrazu ośrodka, jakim była ludność Żydowska. Jak wiele małych miasteczek tak i Klimontów przed wojną był ośrodkiem ludności żydowskich, bowiem na 3000 mieszkańców aż 1,5 tys. było starozakonnymi. To właśnie ta nacja jest autorem dzisiejszego Klimontowa, a widocznym tego znakiem oprócz licznych kamienic jest potężna synagoga na placu obok rynku. Ten obiekt to jeden z najlepiej zachowanych budynków żydowskiego sacrum w województwie a zarazem

jedną z podstawowych dla krajobrazu i historii miasteczka, bowiem to tu a nie w obecnej kolegiacie gromadziły się tysiące klimontowian niespełna 73 lata temu.

Miejsca pamięci

Wspomnieliśmy już o licznych na ziemi klimontowskiej cmentarzach będących niczym innym jak świadectwem tragicznej historii tych ziem. Podobnym świadectwem tych dziejów są liczne miejsca pamięci i pomniki, które informują odwiedzających te tereny o ofiarach i wydarzeniach obejmujących czasowo okres od 1831 r., czyli Powstania Styczniowego. Mowa tu o pomniku żołnierzy carskich w Rybnicy po pomniki w Klimontowie i Górkach Pęczowskich upamiętniające legionistów Piłsudskiego czy żołnierzy i partyzantów czasów II wojny światowej. Wśród wspomnianych obiektów znajdują się również obiekty upamiętniające morderstwa hitlerowców na ludności cywilnej w Szymanowicach czy ludobójstwo na polskich oficerach dokonane w lasach Katynia i innych miejscach zbrodni.

Z pośród wszystkich tych miejsc upamiętnienia jedno ma znaczenie narodowe, a zarazem lokalne. Miejsce to jest świadectwem wkładu ziemi klimontowskiej w dzieje narodu, mowa tu o pomniku upamiętniającym bitwę pod Konarami, która jest jednym z narodowych symboli będących składnikiem ogólnej świadomości narodowej.

5.2.3. Zabytki wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wpis do rejestru zabytków, prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, jest jedną z form ochrony obiektów zabytkowych.

W rejestrze zabytków województwa świętokrzyskiego znajdują się 32 obiekty nieruchome z terenu gminy Klimontów. Znajdują się one w miejscowościach: Byszów, Goźlice, Górki Klimontowskie, Góry Pęczowskie, Klimontów, Konary, Olbierzowice, Ossolin, Płaczkowice, Rogacz oraz Rybnica. Szczegółowe dane zawiera tabela 2.

Tabela 2. Wykaz zabytków nieruchomych z terenu gminy Klimontów wpisanych do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego.

Lp.	Obiekt zabytkowy	Miejscowość	Wpis do rejestru zabytków	Nowy numer w rejestrze woj.
1	Park podworski	Byszów	471 (t.) z 06.08.1991	A.671
2	Kościół par. p.w. Wniebowzięcia NMP	Goźlice	106 z 28.12.1932 oraz 18 z 20.01.1966	A.672
3	Najstarsza część cmentarza parafialnego	Goźlice	385 (t.) z 17.06.1988	A.673
4	Pałac (zespół pałacowo-parkowy)	Górki Klimontowskie	86 (t.) z 08.02.1978	A.674
5	Park (zespół pałacowo-parkowy)	Górki Klimontowskie	691 z 19.12.1957 oraz 86 (t.) z 8.02.1978	A.674
6	Młyn (zespół pałacowo-parkowy)	Górki Klimontowskie		A.674
7	Dawna stróżówka (zespół pałacowo-parkowy)	Górki Klimontowskie		A.674
8	Brama wjazdowa (zespół pałacowo-parkowy)	Górki Klimontowskie		A.674
9	Mostek (zespół pałacowo-parkowy)	Górki Klimontowskie		A.674
10	Figura sakralna (zespół pałacowo-parkowy)	Górki Klimontowskie		A.674
11	Kapliczka (zespół pałacowo-parkowy)	Górki Klimontowskie		A.674
12	Cmentarz wojenny - legionowy	Góry Pęczowskie	409 (t.) z 19.10.1989	A.675
13	Układ urbanistyczny miasta	Klimontów	110 (t.) z 22.05.1984	A.676

14	Kościół (zespół kościoła kolegiackiego p.w. św. Józefa)	Klimontów	114 z 4.01.1933, 9 z 10.01.1966 oraz 106(t.) z 14.06.1977	A.677/1
15	Brama na cmentarz przykościelny (zespół kościoła kolegiackiego p.w. św. Józefa)	Klimontów	106 (t.) z 14.06.1977	A.677/2
16	Kapliczka przed kościołem (zespół kościoła kolegiackiego p.w. św. Józefa)	Klimontów	106 (t.) z 14.06.1977	A.677/3
17	Plebania (zespół kościoła kolegiackiego p.w. św. Józefa)	Klimontów	44 z 01.03.1967 oraz 108 z 14.06.1977	A.677/3
18	Kościół p.w. NMP i św. Jacka (zespół klasztorny poddominikański)	Klimontów	115 z 28.12.1932	A.678/1
19	Klasztor (zespół klasztorny poddominikański)	Klimontów	115 z 28.12.1932	A.678/2
20	Ogrodzenie z bramą (zespół klasztorny poddominikański)	Klimontów	105 (t.) z 14.06.1977	A.678/3
21	Najstarsza część cmentarza par., ul. Osieck	Klimontów	599 (t.) z 13.06.1988	A.679
22	Synagoga	Klimontów	43 z 01.03.1967 oraz 107 (t.) z 14.06.1977	A.680
23	Zabudowa rynku	Klimontów	783 z 30.05.1972 oraz 109 (t.) z 28.07.1982	A.681
24	Ruiny średniowiecznego fortalicjum z działką 174 murami, piwnicami, zielenią	Konary	114 (t.) z 31.05.1983	A.682
25	Najstarsza część cmentarza	Olbierzowice	590 (t.) z 13.06.1988	A.683
26	Kaplica (zespół kaplicy Betlejemskiej)	Ossolin	496 z 12.04.1957 oraz 24 z 20.01.1966 i 153 (t.) z 16.06.1977	A.684
27	Ogrodzenie z relikiami bramy (zespół kaplicy Betlejemskiej)	Ossolin	153 (t.) z 16.06.1977	A.684
28	Figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem (zespół kaplicy Betlejemskiej)	Ossolin	153 (t.) z 16.06.1977	A.684
29	Ruiny zamku wraz ze śladami fortyfikacji ziemnych	Ossolin	133 z 22.04.1932 oraz 49 z 01.03.1967 i 154 (t.) z 16.06.1977	A.685

30	Zbiorowa mogiła wojenna z I wojny światowej poległych w bitwie pod Konarami	Płaczkowice	500 (t.) z 24.05.1993	A.686
31	Cmentarz wojenny z I wojny światowej	Rogacz (ob. Adamczowice)	566 (t.) z 27.12.1993	A.687
32	Mogiła żołnierzy carskich z 1863	Rybnica	501 (t.) z 24.05.1993	A.688

Źródło: Na podstawie danych WUOZ w Kielcach.

5.2.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Ewidencja zabytków znajdujących się na terenie gminy została sporządzona przy pomocy wykazu zabytków nieruchomych wyznaczonych przez wojewódzkiego konserwatora zabytków do ujęcia w wojewódzkiej ewidencji zabytków, na podstawie badania terenowego i aktualizacji powyższego wykazu oraz na podstawie kart ewidencji stanowisk archeologicznych. Ewidencja zawiera 248 kart adresowych w tym 102 karty zabytków architektury i budownictwa oraz 146 karty stanowisk archeologicznych.

Z pośród obiektów architektury i budownictwa ujętych w gminnej ewidencji znalazły się domy, kościoły, cmentarze, przydrożne kapliczki, figury oraz miejsca pamięci.

Karty adresowe stanowisk archeologicznych zostały wykonane po dokonaniu analizy kart AZP zgromadzonych w sandomierskiej Delegaturze Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków. W ewidencji ujęto 146 stanowisk o dużej i średniej wartości poznawczej, będących materialnymi śladami bytności człowieka na omawianym terenie. Najwcześniejsze datowane są na paleolit, najpóźniejsze pochodzą z wczesnego średniowiecza i epoki nowożytnej.

5.2.5. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Kościół parafialny w Olbierzowicach

Istniejący na miejscu drewnianego sprzed 1326 r. i modrzewiowego z 1468 r., na przełomie XVI i XVII wieków będącego w rękach Arian, rozebranego w 1910 r. Murowany, neogotycki projektu Stefana Szyllera.

Materiał z gotyckiego poprzednika wykorzystany do budowy plebani. Oryginalny późnorenesansowy ołtarz obecnie w kaplicy.

Kościół parafialny w Goźlicach

Romański, orientowany, murowany, p.w. Wniebowzięcia NMP z początku. XIII w. Uszkodzony w czasie najazdów tatarskich, powiększony w XV w. W latach 1559-1620 użytkowany jako zbór przez kalwinów, następnie rozbudowany w latach 1620-1639. Odnowiony w 1879 r. spalony w czasie działań wojennych 1915 r. i 1945 r. Wyeksponowane elementy romańskie przy odbudowach 1920 r. i lat 1946-1948.

Kościół parafialny w Klimontowie

Barokowy, murowany, orientowany, zbudowany na rzucie elipsy, p.w. św. Józefa, pokolegiacki kościół projektu Wawrzyńca Senesa zbudowany w latach 1643-1650, zniszczony przez Szwedów w 1656 r. i pożarem 1690 r. Budowę wznowiono w 1727 r., a konsekrowano w 1741 r. jednak już nie jako kolegiatę. Remonty w latach 1893 i 1958-61.

Klasztor w Klimontowie

Fundacja Zbigniewa Ossolińskiego z 1613 r., klasztor piętrowy na rzucie kwadratu, zbudowany w latach 1620-1623, kościół orientowany NMP i św. Jacka zbudowany 1617-1620, przylegający do klasztoru. Remontowane po pożarze z 1761 r. Przebudowane w 1769 r. Klasztor skasowany w 1867 r., pozostał etatowym do 1901 r.

Zespół budynków murowanych, ceglanych, w stylu późnego polskiego renesansu, kościół w tradycji gotyckiej.

Bożnica w Klimontowie

Wzniesiona niedaleko poprzedniej drewnianej, w 1851 r. murowana, w stylu późnoklasycyzyzm z portykiem jońskim. Niski dach namiotowy. Za bożnicą kirkut.

Założenie urbanistyczne Klimontowa

Miasto lokowane na gruntach wsi Rajmuntowice w 1604 r. przez Jana Zbigniewa Ossolińskiego. Zniszczone przez Szwedów w 1656 i spalone w 1819 i 1864 r. W centrum prostokątny rynek, z którego naroży wychodzą ulice, zbiegające się w trakt staszowski na zachodzie i sandomierski na wschodzie, z traktem opatowskim przebiegającym wzdłuż rynku. Kościół pokolegiacki po południowo-zachodniej części miasta, na skraju pod płaskowyżem klasztor dominikański, na wschód synagoga z kirkutem.

Pałac w Górkach

Ceglany, parterowy, zbudowany przed 1623 r. przez Zbigniewa Ossolińskiego. Razem z innymi włościami Ossolińskich przechodził w XIX w. w ręce Ledóchowskich i później Karskich. Julian Ledóchowski wyremontował i rozbudował pałac w połowie wieku, zakładając także park angielski, Karski w 1896 r. gruntownie przebudował pałac. Obie prace wykonali architekci Marconi, pierwszą Henryk, drugą syn, Władysław.

Kaplica Betlejemska

Orientowana kaplica w postaci kopca na rzucie zbliżonym do półkola. Zbudowana przez Jerzego Ossolińskiego w 1640 r. Kryta ziemią spod Betlejem. Kopiec zwieńczony cylindryczną wieżą z latarnią, oryginalnie z dzwonkiem z Loreto. Remontowana w 1769 r. Oryginalnie oddalona część renesansowego założenia pałacowego w Ossolinie.

5.2.6. Zabytki ruchome

Zabytki ruchome z terenu gminy Klimontów wpisane do rejestru zabytków ruchomych, stanowią wystrój i wyposażenie zespołu poklasztornego i kościoła NMP i św. Jacka w Klimontowie, zespołu kościoła parafialnego p.w. św. Józefa w Klimontowie oraz kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP w Goźlicach i kościoła parafialnego p.w. św. Wawrzyńca w Olbierzowicach. Najliczniejsze są ołtarze, obrazy, rzeźby, krucyfiksy, ornaty, malowidła naścienne. Poza tym znajdują się w rejestrze między innymi, kielichy mszalne, kropielnice, epitafia, konfesjonały, świeczniki. Do grupy zabytków ruchomych

zaliczyć możemy także liczne nagrobki znajdujące się na cmentarzach, parafialnych oraz wojennych.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Analiza SWOT wynikająca z oceny stanu dziedzictwa kulturowego oraz uwarunkowań jego ochrony i promocji

Analiza „S”

Mocne strony:

- położenie gminy przy głównych szlakach komunikacyjnych;
- walory przyrodnicze i krajobrazowe;
- zabytkowy zespół poddominikański w Klimontowie;
- zabytkowy zespół kościoła kolegiackiego p.w. św. Józefa w Klimontowie;
- zabytkowy zespół pałacowo-parkowy w Górkach Klimontowskich;
- zabytkowy zespół kaplicy Betlejemskiej w Ossolinie;
- liczne miejsca pamięci narodowej o znaczeniu ponad regionalnym;
- bogactwo zabytków ruchomych (bezcenna ikona Matki Najświętszej);
- wyciąg narciarski w Konarach;
- bogata historia terenu gminy oraz całej Sandomierszczyzny i licznie występujące tu zabytki budownictwa i architektury oraz stanowiska archeologiczne;
- kultywowanie tradycji (np. tzw. brunonalia);
- szlaki turystyczno-kulturowe;
- rozwinięte rolnictwo i sadownictwo;
- brak zagrożeń dla czystości środowiska;
- możliwość współpracy z Izraelem w oparciu o żydowskie tradycje Klimontowa.

Analiza „W”

Słabe strony:

- zły stan techniczny obiektów zabytkowych;
- problemy finansowe mieszkańców;
- niewystarczające środki finansowe przeznaczane na ochronę zabytków;

- niewykorzystanie potencjału zabytków;
- niska świadomość ochrony zabytków;
- niewystarczająca edukacja dzieci i młodzieży w dziedzinie historii; regionalnej i wrażliwości na kulturę;
- brak rozwiniętej oferty turystycznej;
- samowolna przebudowa obiektów zabytkowych;
- przedkładanie dobra własnego nad dobro społeczne;
- zagrożenie powodziowe.

Analiza „O”

Szanse i możliwości rozwoju:

- autonomia samorządu terytorialnego;
- popularyzacja dziedzictwa kulturowego jako „modnej dziedziny”;
- stworzenie cyklicznych i okolicznościowych przedsięwzięć, imprez promujących zabytki;
- kształtowanie wrażliwości na kulturę oraz edukacja regionalna dzieci i młodzieży;
- organizowanie konkursów i plenerów malarskich, fotograficznych, konkursów literackich;
- wykorzystanie Sandomierza, Tarnobrzegu, Opatowa, Sulisławic, Świętego Krzyża, Kielc i innych miejscowości dla promocji gminy;
- odtwarzanie tradycyjnych zawodów i rzemiosł, pielęgnacja folkloru oraz rodzimych tradycji, zwyczajów i obyczajów;
- zatrudnianie pracowników do opieki nad zabytkami (spadek bezrobocia);
- wsparcie finansowe z funduszy UE, programów rządowych i innych pozabudżetowych źródeł;
- kontynuowanie współpracy z sąsiednimi gminami;
- nawiązanie współpracy z zagranicznymi regionalnymi;
- wykorzystanie metod aktywnego marketingu do rozpoznania rynku turystycznego w celu wejścia na ten rynek;
- tworzenie oferty turystycznej;
- rozbudowa agroturystyki;
- odrestaurowanie obiektów zabytkowych;;

- tworzenie punktów widokowych;
- promowanie szlaków turystyczno-kulturowych i rozwój turystyki aktywnej;
- stworzenie atrakcyjnej bazy danych o dziedzictwie kulturowym gminy;
- współpraca z organizacjami turystycznymi, młodzieżowymi i innymi.

Analiza „T”

Zagrożenia i bariery

- niepewność, czy działanie przyniesie zamierzony skutek;
- kryzys gospodarczy i związane z nim ograniczenie inwestycji;
- niskie środki budżetowe;
- zagrożenie nieprzewidywalnością warunków atmosferycznych;

7. Założenia programowe, priorytety i kierunki działań Programu opieki nad zabytkami

I Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego

I/1 Zahamowanie procesu niszczenia zabytków i poprawa stanu ich zachowania:

- a) Prace remontowo konserwatorskie obiektów stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów);
- b) Starania o pozyskanie środków spoza budżetu na rewaloryzacją zabytków należących do gminy;
- c) Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja zabytków stanowiących własność gminy do nowych funkcji;
- d) Rewaloryzacja zabytkowych terenów zielonych – parków, cmentarzy, terenów nieistniejących cmentarzy;
- e) Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo – konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych;
- f) Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zalaniem, kradzieżą;
- g) Ocena i kontrolowanie stanu technicznego i sposobu użytkowania zabytków z zasobów komunalnych.

I/2 Zwiększenie atrakcyjności obiektów zabytkowych dla potrzeb społecznych, edukacyjnych i turystycznych:

- a) Bieżące prace porządkowe przy zabytkowych zespołach zieleni: dawne parki dworskie, cmentarze w Klimontowie, Olbierzowicach i Goźlicach.

I/3 Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami:

- a) Współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy w zakresie szkolenia pracowników zatrudnionych przy ochronie, utrzymaniu i remontach obiektów zabytkowych;

- b) Wspieranie i rozwój tradycyjnych zawodów i rzemiosł oraz tradycyjnej sztuki budowlanej;
- c) Wspieranie inicjatyw tworzenia gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych;
- d) Wspieranie powstawania lokalnych wystaw, muzeów, izb pamięci, skansenów;
- e) Pomoc w promocji Muzeum Geologicznego w Klimontowie.

II Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego

II/1 Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego

- a) Opracowanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz weryfikacja obowiązujących planów w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków, dla miejscowości Klimontów;
- b) Kompleksowe przebadanie krajobrazu kulturowego i sporządzenie naukowej analizy (studium) krajobrazu kulturowego gminy Klimontów;
- c) Ochrona historycznych nazw miejscowości, przysiółków, miejsc, obiektów, oraz nazw geograficznych, za pomocą jednolitego wzoru tablic;
- d) Walka z samowolami budowlanymi.

II/2 Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy Klimontów

- a) Kompleksowa ochrona wszystkich elementów krajobrazu kulturowego;
- b) Aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków;
- c) Ochrona dziedzictwa niematerialnego obejmującego:
  - tradycje i przekazy ustne, w tym język, jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
  - sztuki widowiskowe;
  - zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne;
  - wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata;
  - umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym.

II/3 Ochrona układów ruralistycznych

- a) Wyznaczanie w planach miejscowych nowych terenów pod zabudowę na zasadzie kontynuacji historycznych siedlisk;
- b) Wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach miejscowości zabudową zgodną z kompozycją przestrzenną miejscowego układu.

III Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz edukacja, popularyzacja i promocja służąca budowaniu tożsamości i wrażliwości na kulturę

III/1 Badanie i dokumentacja historii i substancji zabytkowej gminy:

- a) Stworzenie systemu informacji o dziedzictwie kulturowym gminy i regionu poprzez wykorzystanie strony internetowej gminy, lub stworzenie nowej strony zawierającej, informacje o walorach krajobrazu kulturowego, zabytkach oraz historii gminy i regionu, o miejscowych tradycjach, zwyczajach, obyczajach i legendach jak również wiadomości z dziedziny ochrony i promocji zabytków, aktualnych informacji i zmian prawnych w tej dziedzinie, oraz informacje i pomoc dla właścicieli zabytków.

III/2 Edukacja i popularyzacja wiedzy o dziedzictwie kulturowym regionu.

- a) Wprowadzenie do programów nauczania w przedszkolach i szkołach tematyki regionalnej celem upowszechniania wiedzy o regionie, jego historii i tradycji;
- b) Organizowanie zajęć terenowych powiązanych z poznawaniem krajobrazu kulturowego i miejsc związanych z historią;
- c) Organizowanie i udział w szkoleniach z zakresu ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego dla pracowników urzędu gminy, pracowników oświaty, placówek kultury, właścicieli zabytków i zainteresowanych;
- d) Popularyzacja ochrony dziedzictwa, jako „modnej dziedziny” (koszulki, kubki, długopisy z nadrukowanymi atrakcyjnymi tekstami);

- e) Organizowanie konkursów (fotograficznych, plastycznych, literackich i innych) związanych z dziedzictwem kulturowym gminy oraz tworzenie wystaw pokonkursowych.

III/3 Promocja dziedzictwa kulturowego i rozwój turystyki

- a) Stworzenie systemu informacji wizualnej w postaci tablic informacyjnych;
- b) Promowanie gminy w Internecie;
- c) Współpraca z organizacjami turystycznymi (np.: PTTK) oraz młodzieżowymi;
- d) Wykorzystanie potencjału turystycznego Sandomierza dla promocji gminy;
- e) Podjęcie działań na rzecz rozwiązania „problemu Synagogi” obiektu systematycznie ulegającemu wtórnej destrukcji;
- f) Kontynuowanie współpracy z sąsiednimi gminami;
- g) Nawiązanie stosunków partnerskich z gminami poza granicami kraju;
- h) Stworzenie cyklicznych i okolicznościowych imprez promujących gminę i jej dziedzictwo;
- i) Kontynuowanie plenerów malarskich i fotograficznych dla artystów;
- j) Udział gminy w konkursach i pokazach promujących regionalne tradycje;
- k) Wspieranie rozwoju agroturystyki;
- l) Wykorzystanie istniejących szlaków pielgrzymkowo – tematycznych i tworzenie nowych rekreacyjno kulturowych;
- m) Wydanie albumu fotograficznego promującego gminę, oraz tworzenie przewodników, katalogów, informatorów o gminie;
- n) wymiana młodzieży z Izraelem w celu budowania wzajemnego porozumienia i nawiązywaniu współpracy;
- o) prowadzenie prac prowadzących do powstania parku archeologicznego w Ossolinie.

8. Przykładowe źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

1. Dofinansowanie z budżetu państwa

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (DzU z 2003 r., nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) określa ogólne zasady finansowania opieki nad zabytkami z budżetu państwa, natomiast szczegółowe zasady określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego w sprawie udzielania dotacji celowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (DzU z 2005 r. nr 112, poz. 940 z późn. zm.). Zgodnie z tymi przepisami opieka nad obiektem zabytkowym sprawowana jest przez właściciela lub posiadacza obiektu, niemniej jednak o dotacje celowe z budżetu państwa ubiegać się mogą osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub jednostki organizacyjne będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru, lub posiadające zabytek w trwałym zarządzie. Dotacji udzielić może minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego lub wojewódzki konserwator zabytków.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego udziela dofinansowania w ramach:

1. Ogłaszanych przez siebie programów operacyjnych. Zadań związanych z ochroną zabytków dotyczy program Dziedzictwo Kulturowe.

2.

Priorytet 1: Ochrona zabytków

Celem priorytetu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, ochrona i udostępnianie zabytków na cele publiczne.

Priorytet 3: Kultura Ludowa

Celem priorytetu jest umacnianie tożsamości regionalnej, zachowanie, dokumentowanie i propagowanie różnorodnych zjawisk kultury ludowej.

Priorytet: 5 Ochrona zabytków archeologicznych

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego na terenie Polski, zgodnie z zasadami konserwatorskimi opartymi na zasadzie zrównoważonego rozwoju, zapisanej w art. 5 Konstytucji RP.

W ramach programu: Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez dofinansowanie wkładu własnego do wybranych zadań realizowanych ze środków europejskich.

2. Regionalny Program Operacyjny Województwa Świętokrzyskiego na lata 2007 – 2013

Oś priorytetowa 5: Wzrost jakości infrastruktury społecznej oraz inwestycje w dziedzictwo kulturowe, turystykę i sport.

W ramach osi dofinansowane będą projekty, których realizacja stworzy warunki dla rozwoju kultury, sportu i turystyki jako elementów tożsamości regionalnej, oraz wpłynie na poprawę dostępu do obiektów dziedzictwa kulturowego oraz turystycznych.

3. Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013.

Oś 3 Jakość życia na obszarach wiejskich i różnicowanie gospodarki wiejskiej

Działanie: Odnowa i rozwój wsi, mające na celu poprawę jakości życia na obszarach wiejskich przez zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych mieszkańców wsi oraz promowanie obszarów wiejskich. Skutkować to winno wzrostem tożsamości społeczności wiejskiej, zachowaniem dziedzictwa kulturowego i specyfiki obszarów wiejskich oraz wzrostem atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej obszarów wiejskich.

Bibliografia

Archiwum Delegatury Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Sandomierzu:

Karty ewidencyjne zabytków nieruchomości,

Karty ewidencyjne zabytków ruchomych,

Karty stanowisk archeologicznych AZP,

Specyfikacja kulturowo-chronologiczna stanowisk na obszarze 89-70, WUOZ Sandomierz,

Specyfikacja kulturowo-chronologiczna materiałów z obszaru 89-71, WUOZ Sandomierz,

Specyfikacja kulturowo-chronologiczna stanowisk z obszaru 90-70, WUOZ Sandomierz,

Specyfikacja chronologiczno-kulturowa stanowisk archeologicznych na obszarze AZP 90-71, WUOZ Sandomierz,

Wykaz stanowisk odkrytych bądź zweryfikowanych na obszarze AZP 91-70, WUOZ Sandomierz.

Opracowania:

Arnold, S., *Podziały administracyjne woj sandomierskiego*, Kielce 2001,

Atlas historyczny Polski, pod red. S. Trawkowskiego. *Województwo sandomierskie w drugiej połowie XVI wieku*, pod red. W. Pałuckiego, cz. 2, Warszawa 1993,

Baliński, M., Lipiński, T., *Starożytna Polska pod względem jeograficznym i statystycznym*, T. 2, Warszawa 1885,

Bardach J, Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia państwa i prawa polskiego*, Warszawa 1976,

Chmielnicki, S., *Wieś i parafia Olbierzowice*, Sandomierz 1929,

Historia państwa i prawa Polski pod red. J. Bardacha, t. 4, Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa, Warszawa 1982,

Kaczanowski P., J. K. Kozłowski, *Najdawniejsze dzieje ziem polskich, [w:] Wielka Historia Polski*, t. 1, pod red. S. Grodzkiego, J. Wyrozumskiego, M. Zgórniaka, Kraków 2003,

- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, pod red. J. Z. Łozińskiego, B. Wolff, t. III, z. 11, Warszawa 1962,
- Kowalski W., *Uposażenie parafii archidiakonu sandomierskiego w XV-XVIII w.*, Kielce 1998,
- Kukliński, W., *Miasto prywatne Klimontów i jego kościoły*, Sandomierz 1911,
- Labuda G., *Mieszko I*, Wrocław, Warszawa, Kraków, 2002,
- Michała J., *Powiatowa heraldyka samorządowa województwa świętokrzyskiego i jej symbolika*, Kielce 2004,
- Niebelski, E., *Klimontów, miasto prywatne rodu Ossolińskich 1240-1990*, Klimontów 1993,
- Orzechowski S., *Zaplecze osadnicze i podstawy surowcowe starożytnego hutnictwa świętokrzyskiego*, Kielce, 2007,
- Pająk J. Z., *Dzieje podziałów administracyjnych a granice regionu świętokrzyskiego*, [w:] *Region świętokrzyski. Mit czy rzeczywistość?*, pod red. J. Wijaczki, Kielce 2001,
- Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, pod red. F. Sulimirskiego, B. Chlebowskiego, W. Walewskiego, t. I-XV, Warszawa 1880-1902,
- Szczur S., *Historia Polski. Średniowiecze*, Kraków 2002,
- Wisner H., *Zygmunt III Waza*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1991,
- Zwaliska zamku i kaplica betleemska w Ossolinie*, *Tygodnik Ilustrowany*, t. VI, nr 164, 1862.

Strony internetowe:

sandomierz.opoka.org.pl

powstanie1863.zsi.kielce.pl

isap.sejm.gov.pl

Aneksy

Aneks 1

Wykaz zabytków wpisanych do gminnej ewidencji zabytków

Zabytki budownictwa i architektury wpisane do gminnej ewidencji zabytków			
Lp.	Miejscowość	Obiekt zabytkowy	Datowanie
1	Adamczowice	Cmentarz wojenny	1915r.
2	Adamczowice	Krzyż	I poł. XX w.
3	Adamczowice	Krzyż	1949r.
4	Beradz	Figura	1925r.
5	Beradz	Krzyż	1921r.
6	Beradz	Krzyż	1911r.
7	Beradz	Krzyż	I poł. XX w.?
8	Beradz	Cmentarz wojenny	1915r.
9	Byszów	Park podworski	XIX w.
10	Byszów	Figura	1884r.
11	Byszów	Krzyż	1934r.
12	Byszów	Miejsce pamięci	
13	Goźlice	Krzyż	II poł. XIX w.
14	Goźlice	Cmentarz parafialny	pocz. XIX w.
15	Goźlice	Słup kamienny	
16	Goźlice	Cmentarz wojenny	1915 r.
17	Goźlice	Kościół	1 poł. XIII w.
18	Goźlice	Krzyż	1864 r.
19	Goźlice	Krzyż	1884 r.
20	Górki Klimontowskie	Figura	1905 r.
21	Górki Klimontowskie	Figura	1876 r.
22	Górki Klimontowskie	Pałac	pocz. . XIX w.
23	Górki Klimontowskie	Brama	pocz. . XIX w.
24	Górki Klimontowskie	Młyn	1 ćw. XIX w.
25	Górki Klimontowskie	Park przypałacowy	XIX w.
26	Górki Klimontowskie	Mostek	XIX w.
27	Górki Klimontowskie	Stróżówka	XIX w.
28	Góry Pęczowskie	Cmentarz	1915 r.
29	Kępie	Krzyż	II poł. XX w.
30	Kępie	Krzyż	pocz. . XX w.
31	Klimontów	Kapliczka	ok. 1780 r.
32	Klimontów	Bank	1910 r.

33	Klimontów	Kwatera żołnierzy Radzieckich	1945 r.
34	Klimontów	Biblioteka	pocz. XX w.
35	Klimontów	Brama Klasztorna	1780- 1787 r.
36	Klimontów	Brama przy Kolegiacka	k. XVIII w.
37	Klimontów	Cmentarz parafialny	1843 r.
38	Klimontów	Dom ul. Krakowska 19	I poł XX w.
39	Klimontów	Dom ul. Krakowska	pocz . XX w.
40	Klimontów	Dom ul. Osiecka 17	k. XIX w.
41	Klimontów	Dom ul. Osiecka 18a	I poł XX w
42	Klimontów	Dom ul. Osiecka 36	pocz XX w.
43	Klimontów	Figura	1850r.
44	Klimontów	Figura na kolumnie	1693r.
45	Klimontów	Klasztor	1620-1623 r.
46	Klimontów	Kolegiata	1643-1650 r.
47	Klimontów	Kościół przy Klasztorne	1617-1620 r.
48	Klimontów	Krzyż	XIX/XXw.
49	Klimontów	Krzyż	XIX/XXw.
50	Klimontów	Miejsce pamięci	2006r.
51	Klimontów	Miejsce pamięci	1924r.
52	Klimontów	Dom ul. Osiecka 19	k. XIX w.
53	Klimontów	Plebania	przed 1758 r.
54	Klimontów	Synagoga	1851 r
55	Klimontów	Figura Św Jacka	
56	Klimontów	Układ urbanistyczny	1604-2 poł XIX w.
57	Klimontów	Zabudowa rynku	XIX/XX w.
58	Klimontów	Krzyż	
59	Klimontów	Miejsce pamięci	1964 r.
60	Konary	Miejsce pamięci	2000 r.
61	Konary	Kapliczka św. Jana Nepomucena	XIX w.?
62	Konary	Figura	
63	Konary	Zamek	XIV lub XV w.
64	Krobielice Pęczowskie	Figura	1939 r.
65	Krobielice	Figura	1921 r.
66	Krobielice	Krzyż	I poł.XX w.
67	Nowa Wieś	Krzyż	1959 r.
68	Nowa Wieś	Browar	pocz . XX w.
69	Nasławice	Figura	XVIII w.

70	Nasławice	Krzyż	1867r.?
71	Nawodzice	Krzyż	1916 r.
72	Nawodzice	Krzyż	1831 r.
73	Nawodzice	Leśniczówka dworska	
74	Nawodzice	Krzyż	poł. XX w.
75	Olbierzvice	Cmentarz parafialny	pocz . XIX w
76	Olbierzvice	Kościół	1910r.
77	Olbierzvice	Miejsce pamięci	1930r.
78	Ossolin	Betlejek	1640 r.
79	Ossolin	Figura św. Jana Nepomucena	XVIII w.
80	Ossolin	Figura	
81	Ossolin	Kapliczka słupowa	I poł. XX w.
82	Ossolin	Pozostałości zamku	1633-1635 r.
83	Pęczów	Dwór	1 poł. XIX w.
84	Płackowice	Cmentarz wojenny I	1915 r.
85	Płackowice	Cmentarz wojenny II	1915 r.
86	Pokrzywianka	Figura	1922 r.
87	Przybysławice	Krzyż	1930 r.
88	Przybysławice	Dwór	k. XIX w.
89	Rogacz	Krzyż	1930 r.
90	Rybnica	Młyn	1910 r.
91	Rybnica	Miejsce pamięci	1863 r.
92	Szymanowice	Miejsce pamięci	1985 r.
93	Szymanowice	Krzyż	1951 r.
94	Szymanowice	Młyn	
95	Śniekozy	Figura	1918 r.
96	Śniekozy	Kapliczka słupowa	I poł. XX w.
97	Śniekozy	Krzyż (Politów)	1926 r.
98	Węgrce	Krzyż	1946 r.
99	Węgrce	Figura	II poł. XX w.
100	Wilkowice	Krzyż	1913 r.
101	Zakrzów	Krzyż	1927r.
102	Zakrzów	Krzyż	XIX/XX w.

Stanowiska archeologiczne wpisane do gminnej ewidencji zabytków						
Lp.	Miejscowość	Funkcja obiektu	Chronologia	Nr obszaru AZP	Nr Stanowiska w miejscowości	Nr Stanowiska na obszarze
1	Borek Klimontowski	Osada Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Neolit Halsztacki D I okres epoki brązu	90-71	1	1
2	Byszów	Osada Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu	90-71	17	117
3	Byszów	Osada Osada Osada?	Środkowy neolit I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	90-71	3	103
4	Byszów	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada Osada	Neolit I okres epoki brązu I okres epoki brązu	90-71	9	109
5	Byszów	Osada		90-71	13	113
6	Byszów	Osada		90-71	14	114

7	Byszów	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu	90-71	19	119
8	Byszów	Ślad osadnictwa Osada	Neolit I okres epoki brązu	90-71	20	120
9	Byszów	Osada Osada		90-71	21	121
10	Byszów	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	90-71	24	124
11	Byszów	Osada Osada Osada Punkt osadniczy Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Lateński	90-71	26	139
12	Byszów	Osada Osada	Epoka brązu	90-71	33	147
13	Byszów	Ślad osadnictwa Osada? Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	90-71	34	148
14	Byszów	Ślad osadnictwa Osada	Neolit	90-71	35	149
15	Byszów	Osada Ślad osadnictwa	Wczesny neolit	90-71	39	153

16	Byszów	Osada Osada Osada Punkt osadniczy	VIII-X w.	90-71	47	263
17	Byszów	Osada Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	90-71	48	264
18	Byszów	Osada Osada Osada Osada	Neolit I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze do X w.	90-71	5	105
19	Byszów	Osada? Osada Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Nieokreślone	90-71	6	106
20	Byszów	Osada Osada	Halsztacki	90-71	7	107
21	Byszów	Ślad osadnictwa (Osada?) Ślad osadnictwa	Neolit I okres epoki brązu	90-71	12	112
22	Dziewków	Kopiec (Graniczny?)		90-71	15	366
23	Goźlice	Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit Wczesne średniowiecze	89-71	5	60

24	Goźlice	Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit	89-71	45	177
25	Goźlice	Osada Ślad osadnictwa Osada	Wczesny neolit Późny neolit Wczesne średniowiecze	89-71	60	192
26	Goźlice	Osada Osada Osada	I okres epoki brązu Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze	89-71	72	303
27	Goźlice	Osada	Wczesne średniowiecze	89-71	8	63
28	Goźlice	Osada	Wczesne średniowiecze	89-71	8	64
29	Góry Pęczowskie	Osada	Epoka brązu	89-70	19	130
30	Góry Pęczowskie	Osada		89-70	24	135
31	Góry Pęczowskie	Osada	Środkowy neolit	89-70	12	123
32	Góry Pęczowskie	Osada Ślad osadnictwa	Neolit	89-70	23	134
33	Grabina	Osada Ślad osadnictwa Osada	Środkowy neolit Późny okres wpływów rzymskich X-XII w.	89-71	1	72

34	Grabina	Osada Osada	Środkowy neolit Wczesne średniowiecze	89-71	2	73
35	Grabina	Osada Osada	Środkowy neolit X-XI w.	89-71	3	74
36	Grabina	Ślad osadnictwa Osada Osada Osada	Wczesny neolit Środkowy neolit Okres wpływów rzymskich XII-XIII w.	89-71	4	75
37	Grabina	Osada Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit Halsztacki X-XI w.	89-71	8	79
38	Grabina	Osada Osada	Środkowy neolit Wczesne średniowiecze	89-71	9	80
39	Grabina	Osada Osada	I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	10	81
40	Grabina	Osada? Osada	Środkowy neolit Wczesne średniowiecze	89-71	11	82
41	Grabina	Ślad osadnictwa Osada	Neolit Wczesne średniowiecze	89-71	12	83
42	Grabina	Osada Osada	Środkowy neolit IX-X w.	89-71	13	84
43	Grabina	Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit Okres wpływów rzymskich	89-71	14	85

44	Grabina	Ślad osadnictwa Osada	Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze	89-71	15	88
45	Klimontów	Ślad osadnictwa Osada	I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	90-71	5	24
46	Klimontów	Osada	Epoka brązu	90-71	7	26
47	Klimontów	Osada Osada?	Epoka brązu Wczesne średniowiecze	90-71	12	35
48	Klimontów	Osada	Neolit	90-71	15	38
49	Klimontów	Cmentarzysko (Grób)	Halsztacki/Lateński	90-71	22	179
50	Klimontów	Ślad osadnictwa (Grób)	Wczesny młodszy okres przed rzymski	90-71	23	380
51	Konary Kolonia	Kurhan		90-70	1	14
52	Konary Kolonia	Ślad osadnictwa Osada Osada	Neolit	90-70	3	16
53	Konary Kolonia	Osada Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	90-70	5	79

54	Konary	Osada	Środkowy neolit	89-70	3	14
55	Konary	Grób w obstawie kamiennej?		89-70	4	17
56	Konary	Grób?		89-70	12	48
57	Krobielice	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	90-71	20	16
58	Krobielice	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Średniowiecze	90-71	27	56
59	Krobielice	Ślad osadnictwa Osada	XII-XIII w.	90-71	29	76
60	Krobielice	Osada Osada	Halsztacki Wczesne średniowiecze	89-71	2	278
61	Krobielice	Osada Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	4	280
62	Krobielice	Osada Osada Osada	Środkowy neolit Halsztacki/Lateński Wczesne średniowiecze	89-71	14	485
63	Krobielice	Osada?	Epoka brązu	89-71	6	394
64	Krobielice	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Środkowy neolit	89-71	13	484

		Osada	Wczesne średniowiecze			
65	Krobielice	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada Osada Osada	Neolit I okres epoki brązu II okres epoki brązu V okres epoki brązu-Halsztacki Wczesne średniowiecze do X w.	89-71	15	486
66	Krobielice	Osada? Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu? Wczesne średniowiecze	90-71	34	88
67	Nasławice	Osada Osada	I okres epoki brązu Halsztacki-V okres epoki brązu	89-71	3	263
68	Nasławice	Ślad osadnictwa Osada Osada	Neolit Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze	89-71	4	264
69	Nasławice	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	5	265
70	Nasławice	Ślad osadnictwa Osada Osada	Wczesny neolit I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	6	266
71	Nasławice	Osada Osada Osada	I okres epoki brązu Okres wpływów rzymskich/wędrówek ludów IX-XI w.	89-71	7	267

72	Nasławice	Osada Ślad osadnictwa		90-71	60	370
73	Nasławice	Osada	XII w.	89-71	9	411
74	Nasławice	Osada Osada	I okres epoki brązu Halsztacki-Lateński	89-71	10	412
75	Nasławice	Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit Nieokreślona	89-71	11	413
76	Nasławice	Osada	I okres epoki brązu	89-71	13	115
77	Nasławice	Osada	Nieokreślona	89-71	14	416
79	Nasławice	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu III-V okres epoki brązu	89-71	15	417
79	Nasławice	Osada Osada Osada Osada	Neolit I okres epoki brązu IV-V okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	16	418
80	Nasławice	Ślad osadnictwa Osada	VII-VIII w.	89-71	19	425
81	Nawodzice	Osada	Halsztacki	91-70	11	12
82	Ossolin	Osada Osada	Środkowy neolit I okres epoki brązu	90-71	37	18

		Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Epoka brązu			
83	Ossolin	Osada	I okres epoki brązu	90-71	38	19
84	Ossolin	Osada Ślad osadnictwa	Epoka brązu Wczesne średniowiecze	89-71	9	260
85	Ossolin	Osada Osada	Neolit Wczesne średniowiecze	89-71	15	274
86	Ossolin	Osada? Osada	I okres epoki brązu Okres wpływów rzymskich	89-71	17	310
87	Ossolin	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu	89-71	21	345
88	Ossolin	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Lateński Wczesne średniowiecze	89-71	30	355
89	Pęchowiec	Ślad osadnictwa Osada? Osada	Neolit Okres wpływów rzymskich XI-XII w.	90-71	19	13
90	Pęchowiec	Ślad osadnictwa Osada?	Nieokreślony Wczesne średniowiecze	90-71	24	46
91	Pęchowiec	Osada? Ślad osadnictwa	Wczesny neolit Wczesne średniowiecze	90-71	26	52
92	Pęchowiec	Ślad osadnictwa Osada	Średniowiecze	90-71	32	74

93	Pęchowiec	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Środkowy neolit I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	3	235
94	Pęchowiec	Osada	II okres epoki brązu	89-71	7	239
95	Pęchów	Osada	I okres epoki brązu	90-71	22	44
96	Pęchów	Ślad osadnictwa Osada Osada	Środkowy neolit I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	90-71	29	63
97	Pęchów	Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit I okres epoki brązu	90-71	39	97
98	Pęchów	Osada Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit II okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	4	154
99	Pęchów	Osada Ślad osadnictwa	II okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	5	155
100	Pęchów	Osada	Wczesne Średniowiecze	89-71	7	157
101	Pęchów	Osada	XII-XIII w.	89-71	8	158
102	Przybysławice	Osada Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	90-71	17	201

103	Przybysławice	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu	90-71	33	126
104	Przybysławice	Osada	I okres epoki brązu	90-71	5	128
105	Przybysławice	Osada Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze	90-71	6	129
106	Przybysławice	Osada		90-71	7	132
107	Przybysławice	Osada Ślad osadnictwa Osada?		90-71	8	154
108	Przybysławice	Ślad osadnictwa Osada	XII-XIII w.	90-71	9	155
109	Przybysławice	Osada Osada Ślad osadnictwa Osada	IV okres epoki brązu Halsztacki	90-71	15	199
110	Przybysławice	Osada Osada Osada Osada Cmentarzysko		90-71	6	200

111	Przybysławice	Osada		90-71	18	202
112	Szymanowice	Wieś	XVI-XVII w.	90-70	3	5
113	Śniekozy	Osada Osada	Środkowy neolit Wczesne średniowiecze	89-71	2	207
114	Śniekozy	Ślad osadnictwa Osada Osada	Środkowy neolit Okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze	89-71	11	289
115	Śniekozy	Osada	Neolit	89-71	12	190
116	Śniekozy	Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	17	341
117	Węgrce Szlacheckie	Osada	I okres epoki brązu	89-71	2	262
118	Wilkowice	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	Środkowy neolit Późny neolit Wczesne Średniowiecze	89-71	6	275
119	Wilkowice	Osada Osada	I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	8	282
120	Wilkowice	Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit II okres epoki brązu	89-71	13	307

121	Wilkowice	Osada Osada Ślad osadnictwa	Halsztacki-Lateński Okres wpływów rzymskich	89-71	14	308
122	Wilkowice	Osada Osada? Osada?	II okres epoki brązu III-V okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	15	309
123	Wilkowice	Osada? Osada? Osada?	I okres epoki brązu Średniowiecze	89-71	22	364
124	Wilkowice	Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa	Lateński Wczesne średniowiecze	89-71	25	367
125	Wilkowice	Osada Osada	I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	26	368
126	Wilkowice	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	29	371
127	Wilkowice	Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa	II okres epoki brązu III okres epoki brązu IV-V okres epoki brązu	89-71	30	372
128	Wilkowice	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Wczesne Średniowiecze	89-71	32	400
129	Wilkowice	Osada Osada	I okres epoki brązu Wczesne średniowiecze	89-71	33	401

130	Wilkowice	Osada Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Środkowy neolit Wczesne Średniowiecze	89-71	34	402
131	Zakrzów	Osada Osada Osada	Neolit Okres wpływów rzymskich XII-XIII w.	89-71	3	86
132	Zakrzów	Osada	X-XI w.	89-71	4	87
133	Zakrzów	Osada		89-71	13	131
134	Zakrzów	Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Epoka brązu	89-71	16	141
135	Zakrzów	Osada Ślad osadnictwa	Neolit Starożytny nieokreślony	89-71	18	143
136	Zakrzów	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada	Neolit? Wczesne średniowiecze	89-71	21	146
137	Zakrzów	Ślad osadnictwa Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa	Schyłkowy paleolit I okres epoki brązu Halsztacki Wczesne średniowiecze	89-71	32	208
138	Zakrzów	Ślad osadnictwa Osada	I okres epoki brązu Późny Lateński-Okres wpływów rzymskich	89-71	36	212

		Ślad osadnictwa	Wczesne średniowiecze			
139	Zakrzów	Osada Osada	Późny okres wpływów rzymskich Wczesne średniowiecze	89-71	43	219
140	Zakrzów	Osada Ślad osadnictwa	Epoka brązu Wczesne średniowiecze	89-71	45	121
141	Zakrzów	Osada Osada Ślad osadnictwa	I okres epoki brązu Epoka brązu Wczesne średniowiecze	89-71	47	223
142	Zakrzów	Osada	Epoka brązu?	89-71	48	224
143	Zakrzów	Osada	XII-XIV w.	89-71	66	284
144	Zakrzów	Osada? Osada Osada	I okres epoki brązu Epoka brązu XII-XIII w.	89-71	56	296
145	Zakrzów	Osada?	Wczesne średniowiecze	89-71	61`	301
146	Zakrzów	Osada? Ślad osadnictwa Osada Ślad osadnictwa	Środkowy neolit I okres epoki brązu Epoka brązu Średniowiecze	89-71	64	334

